

VOX DEI – VOX POPULI
Den åländska julboken Sanct Olof 1947–1968

Skribent: Laura Serell, 36838

Pro gradu-avhandling i kyrkohistoria

Handledare: Ingvar Dahlbacka

Fakulteten för humaniora, psykologi och teologi

Åbo Akademi

2019

ÅBO AKADEMI – FAKULTETEN FÖR HUMANIORA, PSYKOLOGI OCH TEOLOGI

Abstrakt för avhandling pro-gradu

Ämne: Kyrkohistoria	
Författare: Laura Serell, 36838	
Arbetets titel: VOX DEI – VOX POPULI Den åländska julboken Sanct Olof 1947–1968	
Handledare: Ingvar Dahlbacka	
<p>Undersökningens syfte är att redogöra för det åländska prosteriets julbok <i>Sanct Olof</i> under åren 1947–1968. Undersökningen byggs upp kring följande fyra frågor: 1) Varför uppkom den åländska julboken <i>St. Olof</i>? 2) Hur såg julbokens innehåll ut och hur har julboken och dess innehåll utvecklats? 3) Vad är den åländska särprägel och hur kommer den till uttryck i julbokens innehåll? och 4) Vem var det som bidrog med texter till den åländska julboken?</p> <p>Julböcker började utges under 1800-talets sista decennier både i Sverige och i Finland. Julböckernas syfte var att på ett lättförståeligt och enkelt sätt presentera det gångna året i ett stift eller för en förening. Julböckerna hade också en annan funktion, de fungerade också som forum för tankeutbyte mellan t.ex. präster och lekmän, men även som en plattform där kyrkan kunde undervisa om dess tro och praxis på ett annat plan.</p> <p>Den åländska julboken <i>Sanct Olof</i> utkom första gången år 1947. Julboken gavs ut på ett privat initiativ av fem präster och var till en början inte prosteriets skrift utan mer av en piratskrift för det åländska kyrkfolket där den åländska särprägel fick träda fram. Den åländska särprägel var starkt kopplad till havet och sjöfarten, som var en viktig och stor del av den åländska livsstilen. Ålands kyrkliga landskap präglades av bl.a. de gamla gråstenskyrkorna och små församlingar. Under de 22 årgångar som denna undersökning omfattar har en åländska särprägel kommit till uttryck på olika sätt. Under 1940-talet var de åländska kyrkorna i centrum. Under 1950-talet skiftade detta fokus och övergick till att skildra den åländska miljön där bl.a. havet fick en framträdande roll. Under 1960-talet blev personskildringar av exempelvis åländska sjömän, missionärer, författare och konstnärer allt vanligare. Texterna och artiklarna i julboken skrevs av både präster och lekmän, vilket bidrog till ett mångsidigt innehåll med bl.a. undervisning, historia och poesi samt aktuella återblickar på det åländska församlingslivet.</p>	
Nyckelord: Julböcker, <i>Sanct Olof</i> , Åland, Ålands prosteri, årsböcker, kyrkohistoria	
Datum:	Sidantal: 8
Abstraktet godkänt som mognadsprov:	

Innehållsförteckning

<i>1 Inledning</i>	1
1.1 Forskningsuppgift och frågeställning	2
1.2 Tidigare forskning och källmaterial.....	4
1.3 Metod och upplägg	7
<i>2 Bakgrund</i>	9
2.1 Julpublikationerna blir till i Sverige och i Finland	11
2.1.1 Julpublikationerna i Sverige	13
2.1.2 Julpublikationernas uppkomst i Finland	16
2.2 Den åländska kontexten för julbokens tillkomst.....	20
<i>3 Julboken Sanct Olof</i>	25
3.1 Julbokens tillkomst	25
3.2 Julbokens redaktion	35
3.2.1 Tor Ossian Rafael Beckman	38
3.2.2 Thure Nils Eriksson	39
3.2.3 Erik Albin Franzén	40
3.2.4 Bruno Valdemar Nyman.....	41
3.2.5 Kurt Birger Emil Paetau	43
3.3 Julbokens innehåll	43
3.3.1 Julbokens kategorier	44
3.3.2 Gammalt och nytt, sida vid sida – Sanct Olof under 1940-talet	47
3.3.3 Hav och land, åländsk miljöskildring – St. Olof under 1950-talet.....	56
3.3.4 Livsöden och personskildringar – St. Olof under 1960–1968	60
3.4 Julbokens utveckling	67
3.4.1 Begynnelsen – St. Olof 1947–1949	68
3.4.2 Fler kvinnor och ett avsked – St. Olof 1950–1959	69
3.4.3 Förändringens tid – St. Olof 1960–1968.....	72
<i>4 Avslutning</i>	74
<i>Litteratur och källor</i>	78
<i>Otryckta källor</i>	78
Tryckta källor och anförd litteratur.....	79

1 Inledning

I början av 1900-talet lanserades en ny form av kyrklig litteratur i Sverige, nämligen julböckerna, även kända som årsböcker eller stiftsböcker. Dessa julböcker var inspirerade av profana julpublikationer – både böcker och tidningar – av liknande karaktär, vilka började publiceras kring 1800-talets mitt. Ofta liknade dessa julpublikationer något av en kalender men utvecklades sedan snabbt till en egen genre av publikationer.¹ När dessa julböcker sedan uppmärksammades av Svenska kyrkan blev innehållet i böckerna snabbt av en religiös karaktär. Julböckernas innehåll förblev dock på en mer lättfattlig och enkel nivå. Startskottet för julböckerna inom Svenska kyrkan gick i Strängnäs stift 1904 och spred sig sedan likt en löpeld till de övriga svenska stiftet.² Julböckerna kom att bli ett omtyckt inslag som sänkte tröskeln mellan folket och kyrkan. Julböckerna fungerade också som undervisning, både om kyrkan samt om dess tro och praxis. Samtidigt hade julboken som uppgift att stärka gemenskapsbanden inom de enskilda stiftet men också inom den nationella kyrkan.³

Denna typ av litteratur spred sig senare vidare till Finland. I Finland har bl.a. Tammerfors stift gett ut en årsbok sedan 1948.⁴ Bland de stift inom Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland som idag ger ut en årsbok är bl.a. det svenskspråkiga Borgå stift. En svenskspråkig julbok har getts ut sedan 1921. Julboken, som gick under namnet *Svenskt kyrkoliv i Finland*, gavs ut av Förbundet för svenskt församlingsarbete i Finland. Då det svenskspråkiga Borgå stift grundades 1923 kom julboken så småningom att bli stiftets julbok. Borgå stift var dock inte den första med att ge ut en års- eller julbok i Finland på ett kyrkligt håll. Under 1800-talet hade det i Finland växt fram flera olika religiösa rörelser. En av dessa rörelser var den evangeliska rörelsen som kom till under 1840-talet. År 1873 grundas Lutherska Evangeliföreningen, som blev en takorganisation för den evangeliska rörelsen i Finland. Rörelsen och dess budskap fick fotfäste både på svenskspråkigt och finskspråkigt håll.⁵ Lutherska

---

¹ Lagerlöf Nilsson 2014, 62.

² Lagerlöf Nilsson 2014, 64.

³ Lagerlöf Nilsson 2013, 45.

⁴ Hos författaren, e-post korrespondens med Tammerfors stifts notarie Hannu Laukkonen, 05.03.2019.

⁵ Dahlbacka 1987, 13.

Evangeliföreningen var en av de väckelserörelser som i ett tidigt skede började med publikationsverksamhet, bl.a. årsböcker på finska och på svenska. Denna årsbok för rörelsen hette *Hemåt* eller dess finska motsvarighet *Kotimatalla*. Dessa årskalendrar utkom redan under 1800-talets sista decennium på både svenska och finska.⁶

Att det åländska prosteriet år 1947 valde att påbörja utgivningen av en egen julbok var något speciellt. I Sverige, och även i Finland, var det stiftet som gav ut julböcker, inte de enskilda prosterierna. Ett annat särdrag hos den åländska kyrkliga julskriften var dess initiativtagare – en grupp präster – d.v.s. privatpersoner. Det var inte ett initiativ som kom ifrån prosteriet. På Åland hade det också förekommit profana julpublikationer tidigare, bl.a. de åländska studenternas julbok och Ålands odling. Den senare nämnda årsboken hade också blivit populär utanför det åländska landskapet.⁷ Denna grupp av åländska präster ansåg dock att det fanns ett behov av en skrift för det åländska kyrkfolket.⁸ Den åländska julhälsningen, och blivande julboken, fick sitt namn efter Sankt Olof, som var landskapets skyddspatron. Julboken var till sitt upplägg och utseende lik till exempel Borgå stifts julbok *Svenskt kyrkoliv i Finland* om än till en början något magrare vad gällde omfånget.⁹

1.1 Forskningsuppgift och frågeställning

Avsikten med föreliggande avhandling är att undersöka julboken *St. Olof* under åren 1947–1968. Julboken *St. Olof* utkom första gången år 1947 då några åländska präster beslöt sig för att ta fram en åländsk kyrklig skrift. Det var prosten Tor Beckman, kyrkoherdarna Valdemar Nyman och Kurt Paetau, samt kontraktsadjunkten Thure Eriksson som började jobba med julboken och var dess första redaktion. Senare kom även kyrkoherden Erik Franzén att sitta med i julbokens redaktion. Julboken har sedan 1947 kommit ut årligen kring jul. Under de 22 årgångarna som jag i denna avhandling ämnar undersöka skedde inga större förändringar i redaktionskommittén. Mindre förändringar inom redaktionskommittén skedde, vilket jag kommer att redogöra närmare för i kapitel 3 av denna avhandling.

---

⁶ Dahlbacka 1987, 23-24.

⁷ Sanct Olof 1947, 3.

⁸ Nyman 1986, 17.

⁹ St. Olof 1947, 3.

Valet att skriva om julboken *St. Olof* blev också något naturligt, eftersom det är en av de få kyrkliga julböcker som utkommer i Finland på svenskt håll. Att boken har en historia på över 70 år gör den också intressant för en kyrkohistoriker eftersom man kan anta att den återspeglar det åländska kyrkolivet under 1900-talet. En annan orsak till varför jag valt just detta tema är att ingen bedrivit forskning om julboken. Det åländska prosteriets julbok har dock använts som källa i historiska skildringar av t.ex. åländska kyrkor. Undersökningar har även gjorts om redaktionskommitténs medlemmar, t.ex. har Katarina Gäddnäs skrivit om Valdemar Nyman¹⁰, men ingen undersökning där julboken står i fokus har gjorts. Utöver de orsaker jag nämnt finns en sista orsak till att jag valt att skriva om den åländska julboken. Under 2018 och 2019 har jag arbetat i en av församlingarna (Saltviks församling) inom det åländska prosteriet. Genom mitt arbete har jag fått upp ögonen och intresset för denna julbok som engagerar både kyrkligt anställda men även lekmän.

Jag har valt att avgränsa min avhandling vid år 1968. 1968 gavs den 22 årgången av *St. Olof*-julgård ut. I denna årgång var det sista gången som de ursprungliga medlemmarna av redaktionskommittén satt med, med undantag för dem som flyttat eller dött. Under de 22 första åren bestod julgårdens redaktionskommitté av tre till fyra präster. Jag har valt att avsluta undersökningen vid 1968 av följande orsaker: 1) De sista medlemmarna av den ursprungliga redaktionskommittén satt med för sista gången, med undantag av Valdemar Nyman, 2) En större förändring i julgårdens innehåll eller utseende förekom inte inom de närmast påföljande åren med de nya medlemmarna av redaktionskommittén. Att kunna visa på en utveckling eller förändring orsakad av förändringar i redaktionskommitténs uppbyggnad skulle kräva en bredare tidsram. Tidsmässigt har jag gjort avgränsningen vid 1968 av de skäl jag nämnde ovan, men även för att jag upplever att det i en pro gradu avhandling inte är ändamålsenligt att kartlägga julgårdens över 70-åriga historia. Det skulle inte finnas möjlighet att på djupet behandla julgårdens innehåll och utveckling under de 73 åren som julboken utgivits. Jag vill även lyfta fram den ursprungliga redaktionskommittén, eftersom dessa fem präster var initiativtagare till julgårdens upprinnelse och arbetade i 22 år med julboken.

---

¹⁰ Gäddnäs, 2017.

I denna avhandling kommer jag att försöka besvara följande frågor:

1. Vilka var orsakerna till julbokens uppkomst?
2. Hur såg julbokens innehåll ut och hur har utvecklingen sett ut under de 22 första årgångarna?
3. Vad är det åländska prosteriets särprägel och hur har särprägel kommit till uttryck i julbokens innehåll? Hur återspeglas det åländska prosteriets ställning till och inom Borgå stift i julboken?
4. Vem är det som bidragit med texter till julboken?

Den av Borgå stift utgivna julboken kommer användas som referensram för att kunna ge den åländska julboken ett sammanhang och en bakgrund. Till Borgå stift hör nio prosterier, men inget av de åtta övriga prosterierna har gett ut en egen års- eller julbok.¹¹ Huruvida några profana eller icke-kyrkliga rörelser, föreningar eller organisationer ger ut års- eller julböcker faller också utanför denna undersökningsramar, syfte och målsättning. Därför kommer jag inte att redogöra för dessa julböcker om sådana förekommer. Det samma gäller även för väckelserörelsernas och de frikyrkliga rörelsernas möjliga årsböcker.

1.2 Tidigare forskning och källmaterial

Stefan Snellman har dock i två omgångar gjort en tillbakablick över *St. Olof*-julkök i själva julköken. Den första överblicken gjorde Snellman då julköken hade utkommit i 40 år, d.v.s. *Sanct Olof* 1986. Samma år hade också en av de ursprungliga medlemmarna i redaktionskommittén, Valdemar Nyman, berättat om sina minnen kring julköken upprinnelse. Den andra överblicken publicerades i julköken 1997–1998 då julköken firar sitt 50-årsjubileum. Stefan Snellman har använt sig av tidigare julköcker för att kunna sammanställa en överblickande text om julköken historia, syfte och utveckling under de olika årtiondena.

---

¹¹ Hos författaren, e-post av Domprosteriets kontraktsprost Mats Lindgård, Helsingfors prosteris kontraktsprost Daniel Björk 06.12.2018, Korsholms prosteris kontraktsprost Berndt Berg 07.12.2018, Mellersta Nylands kontraktsprost Martin Fagerudd 11.12.2018, Närpes prosteris kontraktsprost Tom Ingvesgård 04.03.2019, Pedersöre prosteris kontraktsprost Hans Häggblom 08.12.2018, Raseborgs prosteris kontraktsprost Anders Lindström 06.12.2018, Åbolands prosteris kontraktsprost Katarina Dahlqvist 07.02.2019.

Stefan Snellman har även i ett självbiografiskt verk under titeln *Mina stolpar* berättat om den åländska julboken *St. Olof* och det som gav boken sin särprägel.¹² I den text där Snellman behandlade *Sanct Olof* och dess särart har sen använts i julboken vid dess 70-årsjubileum år 2016.¹³

Jag har valt att fråga kontraktsprostarna i respektive prosteri om årsböcker eller julböcker utgivna av prosteriet för att kunna sätta in det åländska prosteriets julbok i en kyrklig finlandssvensk kontext.¹⁴

För att få mer bakgrund kring denna års- och julsboks kontext har jag använt mig av tre artiklar av Ulrika Lagerlöf Nilsson. Lagerlöf Nilsson har skrivit om hur julsböckerna uppkommit inom Svenska Kyrkan under 1900-talets första hälft i tre olika artiklar. Dessa tre artiklar är följande: *Kyrkan som nationens grund. Stiftsjulbok, lutherskt arv och nationell mobilisering* som ingår i artikelsamlingen *Minne och möjlighet. Kyrka och historiebruk från nationsbygge till pluralism*. (2014).¹⁵ Den andra artikeln har titeln *Samhörighetens band. Några reflektioner om stiftsjulsbokens gemenskapsfrämjande funktion* ingår i *Historiska perspektiv på kyrka och väckelse. Festskrift till Ingvar Dahlbacka på 60-årsdagen*. (2013).¹⁶ Den tredje artikeln är *Julsboken, biskopinnan och missionen. Om Julia Aurelius förhållande till herrnhutismen*. och finns publicerad i *Från Sara-Greta till Lilla Svarta Sara: Väckelsen i litteraturen och väckelsens litteratur*. (2009).¹⁷ Dessa tre artiklar redogör för julspublicationernas tillblivelse som kyrklig litteratur samt deras utveckling ur olika infallsvinklar. Eftersom det inte riktigt finns någon information kring hur års- och julsböckerna utvecklats i Finland, speciellt de kyrkliga års- och julsböckerna, så har utvecklingen troligtvis i stort sett varit likadan som den inom Svenska Kyrkan. För att

---

¹² Snellman 2001, 129–137.

¹³ *St. Olof* 2016, 37–45.

¹⁴ Hos författaren, e-post av Domprosteriets kontraktsprost Mats Lindgård, Helsingfors prostieris kontraktsprost Daniel Björk 06.12.2018, Korsholms prostieris kontraktsprost Berndt Berg 07.12.2018, Mellersta Nylands kontraktsprost Martin Fagerudd 11.12.2018, Närpes prostieris kontraktsprost Tom Ingvesgård 04.03.2019, Pedersöre prostieris kontraktsprost Hans Häggblom 08.12.2018, Raseborgs prostieris kontraktsprost Anders Lindström 06.12.2018, Åbolands prostieris kontraktsprost Katarina Dahlqvist 07.02.2019.

¹⁵ Lagerlöf Nilsson 2014, 54-77.

¹⁶ Lagerlöf Nilsson 2013, 43-54.

¹⁷ Lagerlöf Nilsson 2009, 323-337.

ytterligare kartlägga julpublikationernas upprinnelse har jag använt mig av Mats Bramstångs bok *1800-talets julpublikationer som litterärt forum* (1973)¹⁸ där Bramstång redogör för hur julpublikationerna kommit till i Sverige under 1800-talets senare hälft och hur de blev diskussions- och debattforum i samhället. Mer om denna års- och julsboks kontext och utveckling kommer jag att behandla i kapitel två av denna avhandling.

Då jag kartlagt den samhälleliga och kyrkliga kontexten samt bakgrunden till julböckernas tillkomst i Sverige har jag utöver Bramstång och Lagerlöf Nilsson använt mig av Oloph Bexells *Sveriges kyrkohistoria*. I denna avhandling har jag använt mig av band 7 d.v.s. *Sveriges kyrkohistoria. 7, Folkväckelsens och kyrkoförnyelsens tid* (2003)¹⁹.

När jag redogör för kontexten för de kyrkliga julböckernas tillkomst i Finland har jag framför allt använt mig av *Finlands kyrkohistoria 4. Från förtrycksperioden till våra dagar 1900–1990* (2000) av Eino Murtorinne²⁰, *Valtiokirkosta kansankirkoksi* av Mikko Juva (1960)²¹ och *Säätypapista kansalaiseksi* av Hannu Mustakallio (1983)²². Dessa använder jag för att redogöra för den samhälleliga och kyrkliga kontext som julböckerna blev till i inom Finland. Jag har också använt mig av *Finlands kyrkohistoria. 3, Autonomins tidevarv 1809–1899* (2000).²³

Jag har även använt mig av *Kotimaa 1905–1980 – Routavuosien kristillis-yhteiskunnallisesta lehtiyrityksestä monipuoliseksi kristilliseksi kustannusyhtiöksi* av Eino Murtorinne och Markku Heikkilä (1980).²⁴ Detta verk har jag använt eftersom Murtorinne och Heikkilä bedriver liknande forskning som jag i denna avhandling kommer att göra. Dessutom skriver Murtorinne och Heikkilä om litteraturutgivningens läge i Finland under 1900-talet inom den finska talande kyrkan i Finland och är därav av nytta också för min avhandling.

---

¹⁸ Bramstång 1973.

¹⁹ Bexell 2003.

²⁰ Murtorinne 2000B.

²¹ Juva 1960.

²² Mustakallio 1983.

²³ Murtorinne 2000a.

²⁴ Heikkilä & Murtorinne 1980.

Eftersom varken Juva, Mustakallio eller Murtorinne behandlar Åland på djupet i sina verk, har jag använt mig av bl.a. *Det åländska folkets historia. V:1 1920-1990* av Erik Tudeer (1993)²⁵.

1.3 Metod och upplägg

Jag har i min undersökning av de artiklar och texter som förekom i julböckerna 1947–1968 använt mig av närläsningen eftersom det är julböckernas innehåll och struktur som stått i fokus i denna undersökning. Närläsningen är en metod där textens innehåll står i fokus och läsaren försöker urskilja mönster i texten samt textens detaljer.²⁶ Närläsningens syfte är att ge läsaren en helhetsbild av texten men också att ge läsaren en fördjupad förståelse av texten.²⁷

Upplägget för denna avhandling kommer se ut på följande vis. I kapitel ett har jag redogjort för vad julböcker är samt undersökningens frågeställning, metod och upplägg. Kapitel två är ett bakgrundskapitel. I kapitel två har jag redogjort för hur den samhälleliga och kyrkliga utvecklingen gått till då julpublikationerna kommer till och vad som ledde till att julpublikationerna kom till. De länder som är av intresse för denna undersökning är Sverige och Finland, men även Åland som landskap. I kapitel två kommer jag också redogöra för hur litteraturens utveckling, utgivning och spridning såg ut under denna tid.

Det tredje kapitlet kommer att fokusera mer på de rådande omständigheterna på Åland då *St. Olof*-julbok börjar utkomma samt hur julbokens innehåll, upplägg samt struktur sett ut och hur boken utvecklats under de 22 årgångar som är undersökningens mål. I detta kapitel kommer jag presentera de präster, Tor Beckman, Thure Eriksson, Erik Albin Franzén, Valdemar Nyman och Kurt Paetau, som var med och gjorde den åländska julboken under 1947–1968 d.v.s. den ursprungliga redaktionskommittén. Detta kommer jag göra genom korta personporträtt samt genom att redogöra för den roll de hade i arbetet kring julboken. Därpå följer undersökningens analys- samt diskussionsdel. Då kommer jag att i tabellform presentera de kategorier och teman

---

²⁵ Tudeer 1993.

²⁶ Burke u.å., 2.

²⁷ Burke u.å., 2.

som texterna i julboken under de 22 årgångarna faller inom samt ta upp redaktionskommitténs medlemmars sätt att skriva och under vilken kategori/tema som de ofta skrev. Det fjärde, och sista, kapitlet kommer att vara ett avslutande kapitel där jag sammanfattar vad jag kommit fram till genom undersökningen med hjälp av de frågor jag ställde i det inledande kapitlet.

2 Bakgrund

1800-talet kännetecknas av flera nya tanke- och idéströmningar, bl.a. socialismen, nationalismen och liberalismen. Dessa tanke- och idéströmningar, som hade sina ursprung i Centraleuropa, spred sig även till Sverige och Finland. Ideologierna gav upphov till nya grupperingar i samhället – bland annat de så kallade folkrörelserna.²⁸ Det förekom även mindre föreningar och sällskap, t.ex. anhängare av naturalismen, som organiserade sig och samlades inom den gemensamma intressesfären.²⁹ Dessa folkrörelser, som arbetarrörelsen, nykterhetsrörelsen och väckelserörelserna, kunde vara profana eller religiösa till sin karaktär.³⁰ Oberoende av den karaktär som rörelsen hade, samlade dessa rörelser, föreningar och sällskap stora delar av folket bakom sig. Kännetecknande för många av de ideologier som blev dominerande i samhället var deras negativa eller till och med fientliga inställning till religion och kyrka. Detta gällde exempelvis socialismen och naturalismen.³¹ Folkrörelserna kunde dock, som redan nämdes, också vara av mer religiös karaktär. Ett exempel på en av de religiösa rörelserna som växte sig stark i Sverige och Finland var den evangeliska rörelsen.³²

De två nordiska samhällena, Sverige och Finland, var tvungna att genomgå stora förändringar i bl.a. samhällsstruktur under 1800-talets senare hälft. En av orsakerna var de nyetablerade folkrörelserna samt deras skriftspridning som ökat i och med de förbättrade kommunikationsmöjligheterna samt ny teknologi inom tryckkonsten. Det var nu enklare och snabbare att trycka upp texter och olika skrifter i stora upplagor, vilket folkrörelserna också utnyttjade.³³ Folkrörelserna samlade ofta folk till samlingar eller möten med sång och musik. Under mötena delades också småskrifter ut, exempelvis lättlästa flygblad. Småskrifterna fylldes sedan med rörelsespecifikt innehåll.³⁴

²⁸ Bexell 2003, 38–39, 166–175; Murtorinne 2000A, 77–78, 115–121, 143–144.

²⁹ Lagerlöf Nilsson 2009, 324.

³⁰ Bexell 2003, 166–175; Juva 1960, 10, 68–78.

³¹ Bexell 2003, 166–175; Murtorinne 1980, 12.

³² Bexell 2003, 9, 37, 38–39, 51–59; Murtorinne 2000A, 115–117, 119.

³³ Lenhammar 2003, 306–315.

³⁴ Lagerlöf Nilsson 2014, 61–62; Ribbner 1957, 3–6.

Även den begynnande industrialismen i Norden bidrog till rörelsernas genomslagningskraft. Den begynnande industrialismen förde med sig förbättringar inom olika områden bl.a. på det kommunikativa området. Landsvägar och järnvägar började byggas i länderna och ångmaskinerna utvecklades, vilket i sin tur underlättade spridningen av både idéer och tankar men även post, tidningar och människor var lättare att transportera. Genom detta underlättades även spridningen av bl.a. rörelsernas småskrifter.³⁵ Dessa småskrifter var ett startskott för den publikationsverksamhet som rörelserna kom att sysselsätta sig med.³⁶

Nya former av litteratur kom till under 1800-talet. Bland dessa fanns t.ex. en ny slags almanacka. Till almanackan hade fristående uppsatser med folkbildande syfte fogats. Dessa almanackor kom att kallas för Folkkalendrar. De första profana julpublikationerna var därför kalendrar, som var inspirerade av bl.a. tyskarnas *Volkskalender*³⁷ men också av de redan existerande kalendrarna som t.ex. bonde almanackan, eller bondepraktikan.³⁸ Dessa kalendrar blev ett sätt för rörelserna att sprida information och nyheter från rörelsen samtidigt som publikationen hade ett praktiskt syfte genom almanackan.

Under 1880-talet kommer en annan form av julpublikationer till, nämligen jultidningarna. Den första jultidningen ges ut 1881 i Sverige.³⁹ Den första kyrkliga jultidningen gavs ut i Strängnäs stift år 1904. Dessa jultidningar spred sig sedan som en löpeld vidare till de övriga stift.⁴⁰ I Finland var det bl.a. Lutherska Evangelistföreningen i Finland som gav ut årsböcker med ett religiöst håll. Föreningen gav ut sin första årsbok år 1890 på både svenska och finska.⁴¹ Inom den Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland förekom tidningar och årsböcker men inga renodlade jultidningar. Åbo ärkestift var ett av de stift som gav ut en årsbok från stiftets sida år 1949. På svenskspråkigt håll förekom *Svenskt kyrkoliv i Finland* som i ord och bild berättade om de svenskspråkiga församlingarnas liv och verksamhet inom stiftet.

---

³⁵ Bexell 2003, 38–39, 94.

³⁶ Lagerlöf Nilsson 2014, 61–62.

³⁷ Bramstäng 1973, 5–6.

³⁸ Lagerlöf Nilsson 2014, 62.

³⁹ Bramstäng 1973, 19.

⁴⁰ Lagerlöf Nilsson 2014, 64.

⁴¹ Dahlbacka 1987, 23–24.

Utgivaren för denna årsbok var Förbundet för svenskt församlingsarbete i Finland. Den första årgången av denna julbok kom 1921.⁴²

De två huvudsakliga frågorna jag i detta kapitel ämnar besvara är: 1) Hurudan var den kyrkliga kontexten som julböckerna i Sverige och Finland hade sitt ursprung i? och 2) Varför tillkom julböckerna som kyrklig litteratur? För att besvara dessa frågor kommer jag att redogöra för både det samhälleliga och kyrkliga klimatet som rådde i Finland fr.o.m. ca 1870 fram till 1950. I Sverige förekom det under 1900-talets början s.k. stiftsjulböcker. Mer om den åländska julkokens tillkomst behandlas i nästa kapitel av denna undersökning. Det jag kommer att lägga fokus på är de nyetablerade ideologierna och de rörelser, föreningar och sällskap som uppkom till en följd av dessa ideologier, och hur de använde sig av t.ex. småskrifter och julpublikationer för att sprida sitt budskap. Det åländska landskapet och dess ställning samt förhållande till Borgå stift kommer också att kartläggas för att kunna redogöra för varför en åländsk julbok börjar ges ut.

2.1 Julpublikationerna blir till i Sverige och i Finland

Under 1800-talet kom det svenska och finländska samhället in i en omvälvande tid. Orsaken till denna omvälvande tidsperiod berodde på de nya tanke- och idéströmningarna som kommit från Europa och nådde även de nordiska länderna efter 1800-talets mitt.⁴³ Upplysningens tidevarv hade lämnat spår som satt kvar i både det kulturella och politiska livet. De tankar som kom att bryta med upplysningen och dess prägel på samhället var de nya religiösa folkrörelserna, t.ex. väckelserörelserna som nått Norden.⁴⁴

Av de folkrörelser (arbetar-, nykterhets- och väckelserörelser) som etablerade sig i de nordiska samhällena under 1800-talets senare hälft var arbetarrörelsen en av de största. Arbetarrörelsen stod för socialismens grundvärden och tankar. En av dessa grundtankar var en negativ syn på religionen, i en del fall rent av fientlig. I t.ex. Sverige tog Arbetarrörelsen avstånd från kyrkan och kritiserade den för bl.a. bristfällig

⁴² Arkkihiippakunnan vuosikirja 1949; Svenskt kyrkoliv i Finland 1921.

⁴³ Bexell 2003, 38–39, 166–175; Murtorinne 2000A, 77–78, 115–121, 143–144.

⁴⁴ Rosenqvist 1946, 56.

kunskap om det rådande sociala nödläget i samhället.⁴⁵ I Finland kritiserade arbetarrörelsen även det sociala läget i samhället och frågade vems uppgift det var att ta hand om dem som var mest utsatta i samhället.⁴⁶

Liberalismen var en annan ideologi som vunnit gehör hos både det svenska och det finländska folket. Liberalismen tog sig inte form i en enda rörelse eller förening, utan genomsyrade t.ex. arbetarrörelsens och väckelserörelsernas tankar om fri religionsutövning.⁴⁷ Liberalismen, socialismen, naturvetenskapernas och folkväckelsens frammarsch var de skeenden som under 1800-talets senare hälft orsakade omvälvningar i det svenska och det finländska samhällets rådande strukturer. I Finland dröjde det något längre innan statsskicket förändrades, men 1906 kom Finland att övergå från ständsriksdag till enkammarlantdag.⁴⁸ Enhetskulturens sönderfall i Sverige och Finland ledde bl.a. till en förändring av statsskicket i bägge nationer.

Tidigare hade staten och kyrkan varit tätt sammanknutna, och gagnade varandra på olika sätt. Kyrkan var tvungen att läsa upp pålysningar, t.ex. om nya lagar som stiftats, efter predikan i gudstjänsten medan kyrkan hade monopol på det religiösa planet. Den icke-existerande religionsfriheten tvingande det svenska och finländska folket att tillhöra kyrkan medan kyrkan kunde åtnjuta ensamrätt på det religiösa planet innan folkväckelsen. Väckelserörelsernas verksamhet begränsades till en början genom det s.k. konventikelplakatet. Konventikelplakatet förbjöd sammankomster som ägde rum samtidigt som huvudgudstjänsten på söndagar.⁴⁹ Denna lag upphävdes 1859 i Sverige.⁵⁰ I Finland öppnade den nya kyrkolagen 1869 för sammankomster under gudstjänsttid.⁵¹

---

⁴⁵ Bexell 2003, 169–171.

⁴⁶ Murtorinne 2000A 249-250.

⁴⁷ Bexell 2003, 168.

⁴⁸ Mustakallio 1983, 472–473.

⁴⁹ Pleijel 1958, 12-48

⁵⁰ Bexell 2003, 38, 58.

⁵¹ Pleijel 1958, 12–48.

2.1.1 Julpublikationerna i Sverige

Då konventikelplakatet i Sverige upphävdes 1858 och en ny dissenterlag trädde i kraft 1860 öppnade samhället upp för folkrörelserna, och speciellt väckelserörelserna, att etablera sig. Rörelserna erbjöd samlingar och möten för svenskarna och kunde på så vis öka antalet anhängare som rörelsen hade. Utöver dessa möten och samlingar spred rörelserna även småskrifter för att nå ännu fler.⁵² Folkrörelserna och deras budskap var tilltalande för folket, kanske dels därför att de småskrifter som rörelserna delade ut var lättlästa men säkerligen också för att de var lättillgängliga.

Annan rörelseöverskridande litteratur var kalendrar eller almanackor. De första almanackorna hade publicerats redan under 1600-talet, men under 1800-talet växte almanackornas popularitet igen då statsmakten ansåg att kalendrarna var av nytta för folkutbildningen.⁵³ En orsak till den ökade kalenderutgivningen hade sin grund i folkskolestadgan 1842. Det är under 1840-talet som den begynnande industrialismen ryckte fram i Sverige och både kyrkan och staten insåg att en ökad bildningsnivå bland folket var ekonomiskt gynnsamt. 1846 upphör skråväsendet vilket betydde att den institution som tidigare varit ansvarig för t.ex. yrkeskunskapen försvinner. Då kommer kalendrarna in i bilden. Kalendrarna, som enligt sitt namn har en kalenderfunktion började fyllas ut med längre texter vars syfte var att undervisa den svenska befolkningen och höja allmänbildningen. Innehållet i dessa kalendrar eller almanackor talade ofta om ”Guds, fosterlandets och arbetets lov”⁵⁴ men kunde även fyllas med ett mer litterärt innehåll.⁵⁵ På så vis önskade kyrka och stat att göra det svenska folket till redbara, goda och trogna medborgare.⁵⁶

Kalendrarna var tänkta att nå ut till de breda folkmassorna, men priset på kalendrarna var för höga för den allmänna befolkningen. Detta ledde till att det främst var borgare

---

⁵² Lagerlöf Nilsson 2014, 61–62.

⁵³ Bramstäng 1973, 5–6; Lagerlöf Nilsson 2009, 326.

⁵⁴ Bramstäng 1973, 6.

⁵⁵ Bramstäng 1973 5-6.

⁵⁶ Lagerlöf Nilsson 2014, 62.

och de mer välbärgade samhällsklasserna som kunde köpa dessa kalendrar. Därav var kanske julkalendrar ett mer passande namn än folkkalendrar även om kalendrarna med åren blev mer lukrativa.⁵⁷ Folkkalendrarna, eller julkalendrarna fick så småningom en ny rival, nämligen jultidningarna. Dessa jultidningar var mer fokuserade på det litterära innehållet än kalendrarna och även billigare att producera.⁵⁸

Jultidningarna hade också sina företrädare, som haft ett litet sidantal och utkommit under 1850-talet i bl.a. Stockholm. *Julqvällen* blev dock en nyhet på marknaden som snart fick motsvarigheter hos bl.a. konstnärer och andra yrkesgrupper. Syftet med *Julqvällen* var dels att komma med något nytt på den litterära marknaden, men också att genom den vinst som gjordes då tidningen såldes bilda en pensions- och understödskassa för publicister. Ändamålet var därför välgörande, och anammades därför av andra grupper för liknande insamlingar. Jultidningarna torde ha hämtat sin inspiration från Storbritannien där liknande tidningar redan funnits en längre tid.⁵⁹ Det typiska för en jultidning var att omslaget var påkostat, det var ju omslaget som sålde tidningen. I och med att de nationalistiska strömningarna i Sverige blev allt starkare under 1800-talets senare hälft kom också jultidningarnas omslag att spegla detta genom att ha t.ex. idealiserade bilder på hur en svensk jul såg ut.⁶⁰

I och med den ökade litteraturutgivningen och litteraturspridningen i Sverige gav sig även Svenska kyrkan in på julpublicationsmarknaden.⁶¹ Under 1800-talets senare hälft hade Svenska kyrkan gett ut tidningar av olika slag inom stiftet och församlingarna, bl.a. till jul, men även mer informativa tidningar kunde ges ut av t.ex. domkapitlet. Senare gav sig kyrkan även in på julpublicationsmarknaden med en annan form av litteratur, nämligen stiftsjulböckerna.⁶² Svenska kyrkan gjorde detta av flera olika orsaker.

I Ulrika Lagerlöf Nilssons artiklar från 2009, 2013 och 2014 redogör Lagerlöf Nilsson för julpublicationernas uppkomst. I dessa artiklar skriver Lagerlöf Nilsson även om

---

⁵⁷ Bramstång 1973, 13.

⁵⁸ Bramstång 1973, 19.

⁵⁹ Bramstång 1973, 24.

⁶⁰ Bramstång 1973, 25–27; Lagerlöf Nilsson 2014, 63.

⁶¹ Lagerlöf Nilsson 2009, 325.

⁶² Lagerlöf Nilsson 2009, 325–326, 328.

orsakerna till varför Svenska kyrkan ger sig in på julpubliceringsmarknaden. Lagerlöf Nilsson anger tre orsaker till varför Svenska kyrkan gjorde detta: Den första orsaken var en ökad nationalism i Sverige vilket ledde till att statsmakten önskade mobilisera det allmänt svenska. Här hade kyrkan en viktig funktion att fylla, då kyrkan hade en långt tillbakagående historia och var således en institution som samlade svenskarna.⁶³

Den andra orsaken till varför kyrkan gav sig in på julpubliceringsmarknaden var gemenskapsfrämjande. Inom Svenska kyrkan hade ett nytt stift kommit till men två av de tidigare stiftet, Kalmar och Växjö hade även sammanslagits. För att kunna öka på den samhörighetskänsla som rådde inom stiftet kunde julpubliceringarna fungera som gemenskapsfrämjande medel.⁶⁴ Svenska kyrkan hade under 1800-talets senare hälft samt början av 1900-talet kritiserats av de nyetablerade folkrörelserna. Kyrkans plats och funktion i samhället ifrågasattes och därför behövde kyrkan både skapa och stärka sin identitet samt legitimera den plats och funktion som kyrkan hade i samhället.⁶⁵

Kyrkans maktposition hade blivit ifrågasatt genom de olika folkrörelserna, de ökade nationalistiska idéströmningarna som anammades av såväl folkrörelser som riksdagsmän, samlandet, eller mobiliseringen av det typiskt svenska och tryckkonstens utveckling resulterade i att även kyrkan gav sig in på julpubliceringsmarknaden.

Kyrkan valde dock att inte publicera småskrifter, kalendrar eller tidningar, likt t.ex. föreningarna och rörelserna, utan valde att ge ut böcker. Dessa julböcker, eller stiftsböcker, blev alltså stiftens årsböcker. Varför valde kyrkan böcker framom t.ex. tidningar? Böcker ansågs, i motsats till tidningar, ge mer substans, vilket var något kyrkan eftersträvade.⁶⁶ 1904 kom den första kyrkliga julkboken ut i Sverige, av Strängnäs stift, och utgivning av julkböcker spred sig som en löpeld till de andra stiftet. Julboken visade sig vara ett populärt sätt att knyta samman befolkningen i ett stift. De stift som efter Strängnäs var först med att haka på var Växjö stift 1909 och sedan Luleå stift 1910. De övriga stiftet gav ut julkböcker under 1910- och 1920-talet.⁶⁷

---

⁶³ Lagerlöf Nilsson 2014, 54–60.

⁶⁴ Lagerlöf Nilsson 2014, 54–60.

⁶⁵ Lagerlöf Nilsson 2014, 54–60.

⁶⁶ Lagerlöf Nilsson 2014, 64–65.

⁶⁷ Lagerlöf Nilsson 2014, 64.

2.1.2 Julpublikationernas uppkomst i Finland

Enhetskulturens sönderfall i Finland liknade den som skedde i Sverige, dock med en fördröjning. Finland hade genom kriget 1808–1809 mellan Sverige och Ryssland erövrats av det ryska imperiet och blev således en del av Ryssland 1809.⁶⁸

Kejsare Alexander I hade beviljat Finland stora privilegier i form av bl.a. autonomi eller självstyre. Autonomin omfattade bl.a. en viss religionsfrihet. Denna religionsfrihet tillät finländarna att fortsättningsvis tillhöra den protestantiska kyrkan som de tillhört även under svenska tiden.⁶⁹ Denna s.k. allians mellan tronen och altaret stärkte kyrkans ställning i samhället.⁷⁰ Kyrkan kom trots detta att under flera årtionden vara utsatt för kritik där bl.a. prästerna, gudstjänsterna och nattvardstvånget kritiserades. Även kyrkans monopol på det religiösa planet kritiserades då allt fler av väckelserörelser etablerade sig i Finland. 1865 kom kyrkan och kommunen ändå att skiljas, vilket den dåvarande regenten Alexander II stadfäste.⁷¹

De nationalistiska tankarna växte sig särskilt starka under 1880-talet då den första förtrycksperioden, även kallad förryskningsperioden, i Finland påbörjades på kejsarens initiativ. Syftet var att starkare knyta Finland till det ryska imperiet. Förryskningen var en av orsakerna till att en splittring inom Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland uppstod. Förryskningen orsakade nämligen en uppdelning av präster i två grupper. Den ena delen förhöll sig till en s.k. undfallenhetslinje som även kunde räknas som kyrkans officiella linje. Undfallenhetslinjen förespråkade att inget motstånd skulle göras emot de ryska angreppen, eftersom det möjligen kunde förvärra situationen för finländarna. Den andra gruppen valde att protestera mot de angrepp som Ryssland gjorde mot den autonomi som Finland fått 1809. De präster som höll sig till denna grupp förespråkade även en större självständighet för Finland i och med de nationalistiska tankarna.⁷²

---

⁶⁸ Murtorinne 2000A, 11; Rosenqvist 1946, 29.

⁶⁹ Rosenqvist 1946, 29–30.

⁷⁰ Murtorinne 2000A, 11–14.

⁷¹ Murtorinne 2000A, 152.

⁷² Murtorinne 2000A, 284–287; Murtorinne 2000B, 13–14.

Det fanns även andra orsaker till splittringen inom kyrkan, utöver förryskningsperioden, som hade påverkat kyrkan och dess prästerskap. En av dessa orsaker var de väckelserörelser som etablerat sig i Finland under 1800-talet. Rörelserna, trots att de flesta verkade inom kyrkan, kritiserade prästerskapet men också kyrkan som helhet. Detta skedde trots att flera av väckelserörelserna hade präster i sina led.⁷³ De profana rörelserna och föreningarna kritiserade ofta kyrkan men också religion över lag, vilket gjorde att kyrkan istället hade en enad front mot t.ex. socialismen och den arbetarrörelse som kommit ur de socialistiska tankarna.

En av de rörelser med religiös prägel som kom att få fotfäste i Finland var den evangeliska rörelsen.⁷⁴ I Finland utvecklades rörelsen utifrån dess frontfigur, Fredrik Gabriel Hedbergs tankar. Hedberg betonade starkt ”Guds nåd i Kristus”⁷⁵, vilket också var något som kännetecknade hans teologiska syn. Hedberg verkade som präst inom Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland. Hedberg hade redan i barndomen upplevt en väckelse och under studietiden var han aktiv inom de pietistiska kretsarna.⁷⁶ Den inriktning som Hedberg bidrog med till väckelselandskapet i Finland kallades för ”hedbergianismen” eller ”åbo-tron”.⁷⁷ Denna inriktning kom fram då Hedberg råkat i konflikt med Paavo Ruotsalainen. Hedberg och Ruotsalainen hade tillhört samma väckelse – pietismen – men hade olika teologiska synvinklar och åsikter, vilket ledde till en splittring.⁷⁸ Under 1870-talet blev den redan etablerade rörelsen en förening. Nu kunde rörelsen, genom föreningen, arbeta mer målmedvetet med den ambition rörelsen hade, nämligen evangelisation. Detta togs även med i föreningens stadgar.⁷⁹ Evangelisationen skedde både skriftligt och muntligt. Spridningen av litteratur sköttes genom kolportörer d.v.s. omkringresande bokförsäljare.⁸⁰

I Finland ökar litteratur- och tidningsutgivningen under 1860-talet. Detta berodde bl.a. på de mildare censurreglerna. Den typ av litteratur som spreds var av både profan och religiös karaktär och forumet för diskussioner och debatter etc. togs till tidningarnas

⁷³ Juva 1960, 26; Murtorinne 2000B, 27–30.

⁷⁴ Murtorinne 2000A,

⁷⁵ Rosenqvist 1946, 19.

⁷⁶ Murtorinne 2000A, 116.

⁷⁷ Dahlbacka 1987, 29.

⁷⁸ Murtorinne 2000A, 115–116.

⁷⁹ Dahlbacka 1987, 106.

⁸⁰ Dahlbacka 1987, 122–123.

och tidskrifternas debattsidor.⁸¹ Även flera av de religiösa rörelserna och föreningarna som gav ut litteratur gav ut tidningar. Lutherska Evangeliföreningen som grundats 1873 var en av dessa rörelser.⁸² Föreningen blev en takorganisation på nationellt plan för de grupper runtom i Finland som var anhängare till den evangeliska rörelsen. Ett av de grundläggande syften med rörelsen var evangelisationen. Denna evangelisation skulle ske både muntligt och skriftligt. Innan rörelsen hunnit bilda en förening 1873 skedde evangelisationen endast i skriftlig form. Det här berodde på att innan kyrkolagen 1869 kunde ingen muntlig evangelisation ske, då det bröt emot lagen.⁸³ Därför blev rörelsen snabbt aktiverad på litteraturutgivningsfronten och sålde biblar, katekeser, postillor m.m. Den evangeliska rörelsen verkade både på svenska och finska i Finland, och gav därför ut material på dessa två språk, ett exempel var föreningens tidning *Sändebudet* eller *Sanansaattaja*.⁸⁴ Ett annat exempel var årsboken *Hemåt* eller den finskspråkiga motsvarigheten *Kotimatalla* som utkom första gången 1890 och även sporadiskt under 1890-talet.⁸⁵

Under 1880-talet hade kyrkan utsatts för kritik från flera olika håll. Kyrkan blev fortsättningsvis kritiserad av bl.a. arbetarrörelsen och väckelserörelserna vid sekelskiftet, då främst för sin undfallenhetspolitik under förtrycksperioderna. Samtidigt hade tidnings- och tidskriftsutgivningen ökat både på ett religiöst och ett profant håll och kyrkan fick inte lika mycket plats i de profana tidningarna som tidigare.⁸⁶ En av de kyrkliga tidningarna som grundades var *Kotimaa (Hemlandet)*, som grundades 1905 och hade som mål att bli en kristen dagstidning utgiven för kyrkan och dess medlemmar.⁸⁷ Tidningen skulle utkomma lika ofta som de profana dagstidningarna och således erbjuda ett kristet och kyrkligt alternativ till dessa tidningar. Trots att tidningen inte var ett initiativ från kyrkans sida, utan ett frivilligt initiativ av insatta lekmän och präster etc. kom tidningen att bli ett halv-officiellt språkrör för den finskspråkiga sidan av den evangelisk-lutherska kyrkan i Finland.⁸⁸ I

⁸¹ Murtorinne 1980 206-207, 240.; Juva 1960, 12, 15, 54–55.

⁸² Dahlbacka 1987, 105; Rosenqvist 1946, 20.

⁸³ Rosenqvist 1946, 110–111.

⁸⁴ Murtorinne 2000B, 136–137.

⁸⁵ Dahlbacka 1987, 23-24.

⁸⁶ Heikkilä & Murtorinne 1980, 15-16; Murtorinne 2000B, 60.

⁸⁷ Heikkilä & Murtorinne 1980, 50; Murtorinne 2000B, 60.

⁸⁸ Murtorinne 2000B, 137–138.

Finland skedde vid sekelskiftet överlag en ökning i tidningsproduktionen och utgivningen. Detta berodde bl.a. på den ökade föreningsverksamheten i landet.⁸⁹

Tidningarna blev språkrör för de rörelser, föreningar och sällskap som hade etablerat sig i Finland under 1800-talet. Rörelserna använde sig av tidningar och tidskrifter för att föra fram både nyheter och information inom föreningen men också åsikter, tankar och idéer som rörelsen ville sprida bland sina anhängare.⁹⁰

Andra tidningar, som uppkom under denna tid och hade ett kristet-samhälleligt program var bl.a. tidningen *Herättäjä (Väktaren)* 1909, som förde missionsväckelsens anhängares talan samt tidningen *Työkansa. (Arbetarfolket)* 1906 som blev språkröret för det kristna arbetarpartiet. Dessa två tidningar kom till då missnöje kring *Kotimaa* uttrycktes.⁹¹ Då efterfrågan av en svenskspråkig tidning inom kyrkan förekom grundades 1922 tidningen *Församlingsbladet* (senare *Kyrkpressen*) som utgavs av Församlingsförbundet. Tidningen kom att bli det huvudsakliga språkröret för det svenskspråkiga stiftet, Borgå stift, inom den evangelisk-lutherska kyrkan i Finland då detta grundades 1923.⁹²

Ett annat forum för diskussion och debatt som växte fram under 1800-talets senare hälft var tidskrifterna. Tidskrifterna riktade sig ofta till en grupp människor inom en viss förening, ett visst sällskap eller inom en viss intressesfär. Några exempel som kan nämnas är t.ex. den Lutherska Evangeliföreningens *Sändebudet* och *Ungdomsvännen* samt *Sions missionstidning* utgiven av gammallaestadianerna.⁹³ Dock förekom det även mer allmänna tidskrifter som t.ex. *Vartija (Väktaren)* som grundades 1888 och *Teologisk tidskrift*.⁹⁴

Då tidningar och tidskrifter hade sitt uppsving under sekelskiftet 1900 kom även andra former av litteratur till. Denna form av litteratur var årsböcker som hade som syfte att återge det gångna året för den instans som gav ut årsboken. Årsböcker förekom både

---

⁸⁹ Murtorinne 2000B, 60.

⁹⁰ Murtorinne 2000B, 137–138.

⁹¹ Murtorinne 2000B, 60–61.

⁹² Murtorinne 2000B, 136–137.

⁹³ Murtorinne 2000B, 137.

⁹⁴ Murtorinne 2000B, 138.

inom Evangelisk-lutherska kyrkan och dess stift samt hos de religiösa rörelserna. De religiösa rörelserna, t.ex. Lutherska Evangeliföreningen, gav ut årsböcker. Lutherska Evangeliföreningen gav ut föreningens första årsbok 1890 under namnet *Hemåt* eller *Kotimatalla*.⁹⁵ De stift som gav ut årsböcker i Finland var bl.a. Borgå stift (1921) och Åbo ärkestift (1949).⁹⁶ Även andra stift gav ut årsböcker bl.a. Tammerfors stift (1948)⁹⁷. Tre av stiften, Esbo stift, Lapua stift och St. Michels stift har inte gett eller ger inte ut en årsbok.⁹⁸ Hur det ligger till med de andra stiften är oklart, för trots utskickade förfrågningar har det inte gått att få tag på information om huruvida det förekommit årsböcker i alla stift och om det förekommit årsböcker när de utkommit första gången och hur länge.

Dock går det att genom t.ex. Åbo Akademis bibliotek få fram att flera av stiften gett eller ger ut årsböcker. Även följande stift har gett ut årsböcker vilka går att finna genom en sökning i bl.a. Finnas och Åbo Akademis biblioteks elektroniska sökmotorer: Uleåborg stift (1952) och Helsingfors stift (1962). Helsingfors stift ger dock inte längre ut någon årsbok.⁹⁹ I bibliotekens sökmotorer går det inte att finna årsböcker för ett av stiften, Kuopio stift, vilket tyder på att stiftet inte gett ut en årsbok.

En annan form av publikationsverksamhet, som speciellt de enskilda församlingarna inom Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland ägnade sig åt under 1900-talet var församlingsblad eller tidningar. De tidigaste församlingsbladen utkom redan under 1920-talet i Helsingfors.¹⁰⁰

2.2 Den åländska kontexten för julbokens tillkomst

Åland är ett örike som tillhör Finland sedan 1921 då Nationernas förbund beslöt om saken i den s.k. Ålandsfrågan.¹⁰¹ Frågan hade redan innan varit aktuell och löd huruvida Åland skulle tillhöra Sverige eller Finland. Ålänningarna själva hade önskat

⁹⁵ Dahlbacka 1987, 23–24.

⁹⁶ Arkkihiippakunnan vuosikirja 1949; Svenskt kyrkoliv i Finland 1921.

⁹⁷ Hos författaren, mejl av Tammerfors stifts notarie Hannu Laukkonen, 05.03.2019.

⁹⁸ Hos författaren, e-post av Esbo stifts kanslisekreterare Päivi Nurmela, 25.02.2019; hos författaren, e-post av Lapua stifts sekreterare Annukka Pihlaja, 25.02.2019; hos författaren, e-post av St. Michels stifts kanslisekreterare Eeva Suomela, 26.02.2019.

⁹⁹ Hos författaren, e-post av Helsingfors stiftsnotarie Aappo Laitinen, 28.05.2019.

¹⁰⁰ Murtorinne 2000B, 138.

¹⁰¹ Tudeer 1993, 49–54.

tillhöra Sverige, men ärendet löstes till förmån av Finland.¹⁰² Tidigare var Åland en del av Åbo och Björneborgs län. Åland tillhörde detta län fram till 1918, då Åland gick från att vara en del av ett län till att vara ett eget landskap.¹⁰³ En särprägel som Åland hade vilket skulle ha talat för ett beslut till förmån av Sverige var språket som talades på Åland, nämligen svenskan. Svenskan blir således en särprägel för Åland och garanterades även med en lag då Åland blev finländskt territorium.¹⁰⁴ Åland erhöll även andra skiljaktigheter från andra landskap i Finland, bl.a. autonomin, eller självstyret samt att Åland förblev demilitariserat.¹⁰⁵ Demilitariseringen av Åland skedde under 1850-talet och har sen dess verkat med undantag under första världskriget då Ryssland gavs tillåtelse att befästa Åland. Efter första världskriget, och i och med Finlands självständighet, fick Åland tillbaka sin demilitariserade status.¹⁰⁶ Landskapet var ursprungligen indelat i 16 olika kommuner enligt de tidigare socknarna: Brändö, Eckerö, Finström, Föglö, Geta, Hammarland, Jomala, Kumlinge, Kökar, Lemland, Lumparland, Mariehamn, Saltvik, Sottunga, Sund och Vårdö. Denna indelning gäller än idag, även om ett flertal församlingar sammanslagits.

De församlingssammanslagningar som ägt rum på Åland har skett under olika årtionden. Den första församlingssammanslagningen skedde mellan Lemlands och Lumparlands församlingar 1971. Därefter följde församlingarna i Sund och Vårdö samt Finström och Geta 1993. Därefter skedde följande församlingssammanslagning först under 2000-talets början. Då sammanslogs församlingarna i Brändö och Kumlinge 2006. Även församlingarna på Föglö, Kökar och Sottunga sammanslogs 2006. Dessa tre fick då namnet Ålands södra skärgårdsförsamling.¹⁰⁷

Hurudant var läget på Åland under de sista decennierna av 1800-talet och i början av 1900-talet? Åland hade övergått till det ryska imperiet tillsammans med det övriga Finland i och med kriget 1808–1809.¹⁰⁸ Åland, som låg nära Sverige, var länge en öm punkt för den ryska regenten och Åland hade varit under rysk besittning under stora

---

¹⁰² Hakala, Hårdstedt & Kuvaja 2008, 590–591; Tudeer 1993, 50.

¹⁰³ Tudeer 1993, 43.

¹⁰⁴ Tudeer 1993, 55.

¹⁰⁵ Tudeer 1993, 46–48.

¹⁰⁶ Tudeer 1993, 43–54.

¹⁰⁷ Hos författaren, e-postkorrespondens med kyrkoherden i Lemland-Lumparlands församling Benny Andersson 23.04.2019.

¹⁰⁸ Hakala, Hårdstedt & Kuvaja 2008, 65.

delar av 1800-talet.¹⁰⁹ I och med Finlands självständighet 1917 var Åland en del av Björneborg och Åbo län, dock blev frågan om Åland och dess tillhörighet allt större. Ålänningarna önskade tillhöra Sverige och vädjade till den svenska konungen samt riksdagen om att kunna upptas som en del av Sverige. Finland däremot ville ha kvar Åland under finländsk regim. 1918 bröt inbördeskriget ut i Finland, vilket också påverkade Åland. Dels fick Åland självstyre, d.v.s. autonomi, och Åland fick även status som ett eget landskap istället för att tillhöra ett län. De privilegier som Åland fick lugnade ålänningarna, men den s.k. Ålandsfrågan fanns fortfarande kvar.¹¹⁰ En annan fråga som var av vikt för både Sverige och Finland var Ålands försvar, då Åland officiellt efter den ryska besittningen igen var demilitariserat.¹¹¹

De åländska församlingarna under 1800-talet tillhörde Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland. Redan innan Finland förklarade sig självständigt 1917 hade Åland och de åländska församlingarna lytt under Åbo ärkestift. Då Ålandsfrågan löstes 1921 och Åland förblev en del av Finland, fortsatte det åländska prostriet att lyda under ärkestiftet.¹¹² Då det svenskspråkiga stiftet grundades 1923 blev Ålands prosteri och dess församlingar en del av det nygrundade Borgå stift.¹¹³

På Åland kom tidningspressen och -utgivningen att följa en liknande utveckling som i Finland under 1800-talets senare hälft. Antalet föreningar växte till sig på Åland under 1900-talet. Det var främst ungdomsföreningar, lantbruksföreningar och nykterhetsföreningar.¹¹⁴ Väckelserörelserna hade redan under 1800-talets mitt kommit till Åland, då "väckelsepräster" ofta förvisades till Åland där de troligen kunde göra minst skada och hade svårt att sprida väckelsen vidare. Även den evangeliska rörelsens ledare, Fredrik Gabriel Hedberg besökte Åland en gång och träffade de präster som förordnats till Åland och som Hedberg haft brevkontakt med innan sitt besök.¹¹⁵ Till präster som förordnats till Åland hörde bl.a. August Henrik Sundel.¹¹⁶ Sundel hade

---

¹⁰⁹ Hakala, Hårdstedt & Kuvaja 2008, 174–175.

¹¹⁰ Tudeer 1993, 43–54.

¹¹¹ Tudeer 1993, 53–54.

¹¹² Tudeer 1993, 264.

¹¹³ Tudeer 1993, 264.

¹¹⁴ Hakala, Hårdstedt & Kuvaja, 491; Tudeer 1993, 78–80.

¹¹⁵ Murtorinne 2000A, 118–119.

¹¹⁶ Wirén 1912, 63.

prästvigts 1840 och sedan tjänstgjort runtom på Åland bl.a. i Vårdö och i Sottunga. Sundel hade redan tidigt intresserat sig för den evangeliska rörelsen.¹¹⁷

Dessa rörelser och föreningar som verkade på Åland vid sekelskiftet åstadkom, precis som i Finland, en ökning i tidnings- och litteraturutgivningen.¹¹⁸ Antalet tidningar var på Åland mindre än på fastlandet, vilket var rimligt. En egen dagstidning för Åland utkom år 1891 och gick under namnet Åland. Tidningen blev språkröret för Mariehamn, men även för hela övriga Åland. Tidigare under 1800-talet, närmare bestämt 1880-talet, hade de åländska ärendena och nyheterna funnits under en särskild ”Ålands-avdelning” i Åbo underrättelser.¹¹⁹ Föreningarna gav dock ut egna tidningar, bl.a. var ungdomsföreningarna aktiva och så gott som varje kommun hade utöver den egna ungdomsföreningen en egen handskriven tidning. I Hammarland gav ungdomsföreningen ut tidningen *Enigheten* medan ungdomsföreningen i Sund gav ut tidningen *Stjärnan*. Motsvarigheter gick att finna även i andra kommuner.¹²⁰ På det religiösa planet var det främst den evangeliska rörelsen och den fria missionsföreningen som gav ut tidningar och tidskrifter. Henrik August Sundel var präst och anhängare av den evangeliska rörelsens som verkade på Åland. Han evangeliserade både muntligt och skriftligt.¹²¹ Den skriftliga evangelisationen bestod av spridning av Hedbergs litterära verk.¹²² En annan skriftspridare var den frikyrkliga Erik Landell som verkade som predikant och spred tidningen *Hemvännen* under 1894–1909.¹²³

Den åländska historien under 1800-talets senare hälft samt 1900-talets första decennier präglas av en stark åländskhet. Det kunde talas om en åländsk identitet, speciellt i de händelser och skeende som ägde rum på Åland under 1900-talets första hälft. Ålänningarna ansåg sig vara ålänningar, inte svenskar eller finländare. De var ett eget folk trots sin finländska nationstillhörighet. Ett självständigt och fritänkande folk som ville forma sitt liv själva.¹²⁴ Denna identitet stärktes ytterligare då frågan om

---

¹¹⁷ Wirén 1912, 63–64.

¹¹⁸ Tudeer 1993, 78–80.

¹¹⁹ Hakala, Hårdstedt & Kuvaja 2008, 419.

¹²⁰ Hakala, Hårdstedt & Kuvaja 2008, 499.

¹²¹ Wirén 1912, 62–76.

¹²² Hakala, Hårdstedt & Kuvaja 2008, 516–517.

¹²³ Hakala, Hårdstedt & Kuvaja 2008, 520.

¹²⁴ Hakala, Hårdstedt & Kuvaja 2008, 516–517.

Ålands nationstillhörighet var aktuell efter Finlands självständighet och inbördeskrig. Identiteten präglades bl.a. av Ålands isolering och starka koppling till både hav och sjöfart, men även av det svenska språket. Det svenska språket var ett starkt band som knöt Åland närmare Sverige än Finland. Dock fanns det andra motiveringar som gjorde att frågan sedan löstes till Finlands förmån.¹²⁵ Den andra faktorn som kan ha påverkat och stärkt en åländsk identitet var tidningarna och det innehåll som fanns i dem. Inrättandet av en åländsk dagstidning 1891 öppnade upp för en ännu större Ålands-medvetenhet för den åländska befolkningen.¹²⁶

Annat som kom att påverka den åländska identiteten var religionen. De präster som var anhängare till någon av de väckelserörelser som verkade i både Sverige och Finland under denna tid, förordnades ofta till Åland av domkapitlen. Detta ledde till att väckelserörelserna, bl.a. den evangeliska rörelsen,¹²⁷ växte sig starka och till en del införlivades i de rådande församlingarna och deras liv på Åland.¹²⁸ För flera av väckelserörelserna och de frikyrkliga rörelserna, bl.a. den evangeliska rörelsen och missionskyrkan, var evangelisation av stor vikt och då är det knappast alltför långsökt att säga att detta även bidrog till ålänningarnas intresse för mission- och hjälpverksamhet också utanför Åland.¹²⁹

Varför en åländsk julbok sedan utkommer 1947, över 20 år efter stiftets julboks tillkomst, berodde på flera olika orsaker. Dessa orsaker kommer att presenteras och redogöras för i följande kapitel.

---

¹²⁵ Tudeer 1993, 52–56.

¹²⁶ Hakala, Hårdstedt & Kuvaja 2008, 419.

¹²⁷ Hakala, Hårdstedt & Kuvaja 2008, 516–517.

¹²⁸ Murtorinne 2000A, 118–119.

¹²⁹ Tudeer 1993, 264–267.

3 Julboken Sanct Olof

I det föregående kapitlet presenterades bakgrunden och sammanhanget för julbokens uppkomst. Skillnaderna mellan Sverige och Finland berodde främst på det rådande politiska och samhällsliga läget. Dock fanns det också likheter i varför julböckerna kom till. Både i Sverige och i Finland blev julböckerna ett sätt att peka på skiljande faktorer mellan t.ex. stiften.¹³⁰ I Finland var t.ex. Borgå stifts julbok specifikt inriktad på det svenskspråkiga församlingsarbetet. På Åland förekom också en rik och mångfaldig litteratur- och tidningsutgivning till följd av bl.a. att föreningsverksamheten ökade och den förhöjda bildningsnivån.¹³¹ På Åland förekom ett fåtal årsböcker, varav *Åländsk Odling* var en. *Åländsk Odling* var en årsbok där det förekom olika slags artiklar, bl.a. om Ålands flora och fauna, och även kyrkliga artiklar.¹³² *Åländsk odling* utkom innan den åländska julboken kom till.¹³³ Varför uppkom då julboken *Sanct Olof* som en skrift för det åländska prostrietet och dess kyrkfolk? I detta kapitel ämnar jag svara på frågan varför den åländska julboken *Sanct Olof* kom till. Utöver denna fråga kommer jag även att redogöra för julbokens utveckling, innehåll, struktur samt dess redaktionskommittés medlemmar och vilka uppgifter som redaktionskommittén hade i anslutning till julboken utöver redigering av det insamlade materialet.

3.1 Julbokens tillkomst

”Vår lilla skrift har således ingen officiell prägel. Den har utgivits på grund av privat överenskommelse några präster emellan. Innehållet bär också tydlig prägel av att ha tillkommit på mycket kort tid. Trots allt som brister våga vi dock hoppas på att julhälsningen skall visa sig kunna fylla ett behov och att den skall mottagas med välvilja och förståelse av den läsekrets, till vilken den utgår. Landskapet Åland har sedan urminnes tider haft sin särställning och särprägel också i kyrkligt avseende. Detta synes oss motivera, att kyrkfolket i de åländska

¹³⁰ Lagerlöf Nilsson 2013, 50–51.

¹³¹ Bexell 2003, 38–39; Bramstäng 1973, 5–6; Hakala, Hårdstedt & Kuvaja 2008, 491; Lenhammar 2003, 306–315; Murtorinne 2000A 186–187, 206–207; Murtorinne 2000B, 60; Tudeer 1993, 20–22, 63–64, 78–80.

¹³² Bland annat följande: Nyman 1939A 30–47; Nyman 1939B, 3 – 24; Nyman 1945, 12–30.

¹³³ Tudeer 1993, 264–266.

församlingarna har tillgång till en årligen återkommande publikation /.../ Visar det sig, att det initiativ som tagits med utgivandet av julpublikationen ”St. Olof” /.../ kommer att uppskattas av ålänningarna, skall ”St. Olof” återkomma i förbättrad gestalt och med starkare åländsk lokalfärg än vad som nu är fallet.”¹³⁴

I citatet ovan kan vi se förordet till den första årgången av den åländska julboken, *Sanct Olof*. I förordet till julboken år 1947 framkom redaktionskommitténs målsättning med skriften. Det åländska kyrkfolket hade – enligt redaktionen – ett behov av en egen kyrklig skrift vid sidan av den av Borgå stift utgivna julboken. Behovet motiverades med att Åland sedan länge haft en särprägel i jämförelse med de övriga prosterierna i stiftet. Den åländska julboken var banbrytande på flera plan och skiljde sig från de rikssvenska julböckerna på flera olika sätt. Den åländska julboken var till skillnad från de rikssvenska julböckerna ett privat initiativ. I Sverige var det stiftet som initierade framtagandet av dessa kyrkliga julböcker medan det på Åland var en grupp präster som agerade utifrån en privat överenskommelse. Något annat som skiljde *St. Olof* både från de rikssvenska julböckerna och den av Borgå stift utgivna julboken var på vilken nivå julboken gavs ut. I Sverige gavs julböckerna ut på stiftsnivå¹³⁵, vilket även Borgå stifts julbok gjorde. Den åländska julboken gavs däremot ut på prosternivå.

Den åländska julbokens tillkomst var varken en händelse oberoende av eller isolerad från tid och omständigheter. Julboken *St. Olof* och dess tillkomst hade en kontext och en bakgrund.

”Frågan om en kyrklig hälsning till församlingarna vid julhögtiden, hade varit uppe på kontraktsmöte och enskilda prästmöten 1947, men trots stort intresse – och sporrande gensagor (mest av praktisk-ekonomisk art och en viss ängslan att bryta med stiftet och dess årsbok) – hamnat i dödvatten. Den hösten låg jag sjuk hemma. Thure Eriksson kom att trösta mig. Han satt på sängkanten och talade i frågor som kunde locka mig att leva. Hur det var kom vi in på julboken. Och nu blev vi ivriga. Jag glödde som av en ny feber. Vi skulle börja! Nu eller

---

¹³⁴ St. Olof 1947, 3.

¹³⁵ Lagerlöf Nilsson 2009, 325–327.

aldrig. /.../ Du är med, och Kurt Paetau är ivrig och Erik Franzén är säker. Tor Beckman är vidsynt och håller med oss unga.”¹³⁶

Valdemar Nyman var kyrkoherde i Finströms församling och en av initiativtagarna till en åländsk, kyrklig skrift. I citatet av Nyman framkommer det mer om den bakgrund och de rådande omständigheterna i vilka julboken tillkom. Nyman skrev, i detta 40-årsminne¹³⁷ över den åländska julboken, om de svårigheter som julboken behövde överkomma innan den kunde komma till. Dessa svårigheter, skrev Nyman, var ett motstånd som tog sig uttryck främst i tre slag; det ekonomiska, det praktiska samt hur relationen till stiftet skulle förändras vid utgivandet av en kyrklig hälsning till det åländska kyrkfolket i juletid. Skulle en åländsk kyrklig skrift tolkas som en brytning med det svenskspråkiga Borgå stift? Eftersom julboken var ett privat initiativ var det ekonomiska och praktiska motståndet troligen främst frågor om vem som skulle bekosta skriftens tryck och producering samt hur skriften skulle delas ut. Trots de oklara faktorerna kom en åländsk julbok att bli till, då ivern, som Nyman också nämnde i sitt citat, vann över ängslan. Utöver dessa svårigheter får vi genom Nymans citat en inblick i hur julboken slutligen kom att bli till och genom vem. Valdemar Nyman, Thure Eriksson, Kurt Paetau, Erik Franzén samt Tor Beckman kom att bli de fem åländska prästerna som började ge ut en kyrklig skrift för kyrkfolket på Åland. Julboken var ett privat initiativ 1947, men prosteriet ställde sig sedan bakom boken 1948 då det på ett kontraktsmöte tillsattes en redaktionskommitté.¹³⁸ 1948 var det Johan Fredrik Sandelin som var kontraktsprost för det åländska prosteriet.¹³⁹

”Men inne i prästgården gick samtalet vidare. Några av prästerna hade sökt sej till fa[r]bror Valdemars kansli, där hammarlandsprästen Kurt Paetau, inspirerad av atmosfären på kyrkodagarna och konversationen med gästerna, förde fram tanken att vi på Åland borde få en motsvarighet till tidskriften Sanct Henrik, som var språkrör för den kyrkliga förnyelsen i riket.

---

¹³⁶ Nyman 1986, 17.

¹³⁷ År 1986 hade den åländska julboken *Sanct Olof* utgivits i 40 år. Till minnet av detta skrev både Valdemar Nyman en av initiativtagarna till den åländska kyrkliga skriften, samt Stefan Snellman ett minne över 1947 då julboken för första gången gavs ut.

¹³⁸ ÅLA, protokoll för kontraktsmöten 1939-, 2/1948 §7.

¹³⁹ Henriksson 1989, 103.

Farbror Valdemar instämde med kraft och tillade att det var en naturlig sak att den nya tidskriften, efter landskapets medeltida skyddspatron, skulle heta Sanct Olof. /.../ Kyrkoherden i Mariehamn, Tor Beckman /.../ uttryckte sin glädje över att vi på Åland kanske skulle få en julbok i stil med dem som sedan länge hade getts ut i Sverige.”¹⁴⁰

I citatet ovan får vi ta del av Stefan Snellmans¹⁴¹ 40-årsminne kring julboken. Snellmans minne kring julbokens tillblivelse skiljde sig ifrån Nymans minnesbild. Den skillnad som finns citaten emellan var främst tidpunkten då julboken kom till, men även perspektivet. Nyman, som en av initiativtagarna till julboken bidrog i sin minnestext med det inre perspektivet vid julbokens tillblivelse. Med det inre perspektivet menar jag att Nyman var med då skriften kom till och deltog i uppbyggandet av den. Snellmans citat bidrar däremot med ett yttre perspektiv till julbokens tillblivelse. Snellman är i detta avseende en utomstående person, trots att Snellman senare själv kom att bidra med texter till julboken och sitta med i redaktionen för julboken. Under den tidsperiod som denna undersökning omfattar, 1947–1968, bestod Snellmans arbete med julboken av att bidra med texter till boken fr.o.m. 1956.

Stefan Snellman var närvarande i prästgården där Valdemar Nyman bodde då en åländsk, kyrklig skrift och dess tillkomst diskuterades. Snellman hade varit nykonfirmerad ungdom och deltagit i de åländska kyrkodagarna sommaren 1947.¹⁴² Det var kyrkoherden i Hammarlands församling, Kurt Paetau, som tog upp diskussionen kring en åländsk, kyrklig skrift. Kyrkoherden i Finströms församling, Valdemar Nyman, understödde denna idé. Snellman nämnde även kyrkoherden i Mariehamn, Tor Beckman, som en av dem som talade för denna åländska kyrkliga skrift. Till skillnad från Nyman så nämnde Snellman dock inte Thure Eriksson som en drivande kraft i arbetet med framtagandet av den åländska julboken, vilket också var något som skiljde Snellmans utsaga från Nymans.

---

¹⁴⁰ Snellman 1986, 14.

¹⁴¹ Stefan Snellman f. 1931 på Kumlinge, d. 2008 i Mariehamn. Snellman var präst på Åland fr.o.m. 1956 och kyrkoherde i bl.a. Kumlinge församling och senare i Mariehamns församling 1965–1998. Snellman satt med i redaktionen för St. Olof under fr.o.m. 1981 till 2004.

¹⁴² Snellman 1986, 11–14.

I citatet av Snellman framkom det även de influenser som bidragit till att den åländska julboken kom till. Influenserna, som den blivande julboksredaktionen anammade vid kyrkodagarna 1947, kom från två håll. Dels var det som Snellman skrev i sin minnestext – att de åländska prästerna var medvetna om de rikssvenska julböckerna – men de åländska prästerna var även medvetna om att det på finländskt håll förekom religiösa årsböcker och tidskrifter utöver Borgå stifts julbok. En av dessa skrifter var tidskriften *Sanct Henrik* som gavs ut av den i Helsingfors verksamma Henrikskretsen.¹⁴³

Henrikskretsen grundades 19 januari 1943 i Helsingfors¹⁴⁴ och var en av de kretsar som tillkom under 1900-talet i Finland med intresse för högkyrklighet och kyrkoförnyelse. Kyrkoförnyelsen hade sina rötter i Tyskland men liknande tankar förekom även i England. Dessa tankar på en förnyelse i kyrkans gudstjänstliv och i dess musikliv spred sig sedan vidare till Norden, bl.a. Sverige, Danmark och slutligen även till Finland.¹⁴⁵ Dessa förnyelsetankar i kyrkan gudstjänstliv betonade sakramenten och deras betydelse för de kristna. Anhängarna av denna rörelse önskade en tillbakagång till det medeltida gudstjänstlivet och ett tillbakaträdande av predikan.¹⁴⁶ Kyrkoförnyelsen, som blev en av Henrikskretsens ledstjärnor, förespråkade bl.a. den betydelse och ställning som nattvarden hade inom kristendomen. Därför skulle nattvarden, men även bönen, stå jämställda med predikan i gudstjänsterna.¹⁴⁷

Henrikskretsens intresse för kyrkoförnyelse och högkyrklighet kom till uttryck i kretsens verksamhet och program. Kretsen ordnade bl.a. tidegärder, eftersom dessa tideböner ansågs vara en viktig del av människans liv.¹⁴⁸ Bruket av liturgiska dräkter och en rikare liturgi var också något som kretsen förespråkade. Detta överensstämde med det program och de drag som högkyrkliga kretsar fått även i Tyskland.¹⁴⁹ Kretsen hade en programförklaring där även skriftutgivning var en väsentlig del av den verksamhet som kretsen hade hand om. Skriftspridningen var viktig för kretsen

---

¹⁴³ Johansson 1973, 12.

¹⁴⁴ Johansson 1973, 12, 15–16.

¹⁴⁵ Böckerman-Peitsalo 2005, 40, 56, 117–118; Johansson 1973, 3–6.

¹⁴⁶ Böckerman-Peitsalo 2005, 39.

¹⁴⁷ Böckerman 2005, 205; Johansson 1973, 15–16.

¹⁴⁸ Johansson 1973, 17.

¹⁴⁹ Johansson 1973, 18.

eftersom det genom skriftspridning kunde förmedla budskapet om den kyrkliga förnyelsen och dess innebörd med bl.a. tidegård, användning av liturgiska kläder och ökad nattvardsgång etc. Förutom en del böcker innehållande tidegård gav kretsen ut en tidskrift vid namnet *Sanct Henrik*. *St. Henrik* hade utkommit sedan 1941 och var ett språkrör för kretsen.¹⁵⁰

Tidskriften hade fått sitt namn av det medeltida skyddshelgonet för Finland, St. Henrik. Det var, till en början, inte endast medlemmar av kretsen som bidrog med artiklar och texter för denna tidskrift, utan även präster runt om i Finland och även i Sverige som sände in bidrag där kyrklig förnyelse behandlades. En av dessa präster var Kurt Paetau, som var en av de första artikelförfattarna till tidskriften.¹⁵¹ Tidskriften *Sanct Henrik* hade som mål att bli ett forum för diskussion i kristna frågor. Tidskriften lyckades dock inte uppnå detta mål då inga artiklar av skribenter utanför kretsens intressesfär bidrog med texter till tidskriften. Skribenterna i *Sanct Henrik* var endera medlemmar av kretsen eller delade kretsens intressen.¹⁵² Tidskriften kom alltså att läggas på is efter 1947. Istället började kretsen ge ut en jultidning. Denna jultidning, *Den Signade Dag*, som var dubbelnummer av tidskriften *Sanct Henrik*, gavs ut 1944–1947. I denna jultidning förekom fortfarande ytterst få utomstående skribenter, men tidningen hade ändå fler författare än vad tidskriften haft. En av dessa var Valdemar Nyman.¹⁵³ Paetau och Nyman kom båda att vara medlemmar i den ursprungliga redaktionskommittén för den åländska kyrkliga julboken.

Tidskriften *Sanct Henrik* och även jultidningen *Den Signade Dag* som gavs ut av Henrikskretsen i Helsingfors blev inspirationskällor för den åländska julboken.¹⁵⁴ Kyrkodagarna på Åland i juli 1947 gästades av medlemmar ur Henrikskretsen (bl.a. Harald Andersén och Bengt Serenius)¹⁵⁵, Finlands ärkebiskop Aleksi Lehtonen och Gunnar Rosendal (även känd som Fader Gunnar från Osby).¹⁵⁶

---

¹⁵⁰ Johansson 1973, 37–38.

¹⁵¹ Johansson 1973, 38.

¹⁵² Johansson 1973, 40–42.

¹⁵³ Johansson 1973, 42.

¹⁵⁴ Johansson 1973, 68–69.

¹⁵⁵ Johansson 1973, 68.

¹⁵⁶ Snellman 1986, 11.

En av dem som gästade de åländska kyrkodagarna 1947 var Gunnar Rosendal. Rosendal var känd som en av de främsta förespråkarna av kyrkoförnyelse och högkyrklighet i Sverige.¹⁵⁷ Gunnar Rosendal var född 1897 i Grevie och dog 1988.¹⁵⁸ Rosendal, eller Fader Gunnar, var under hela sitt yrkesverksamma liv en förespråkare för högkyrklighet och för kyrkoförnyelse. Kilström skriver i sin bok om högkyrkligheten i Sverige och i Finland under 1900-talet att Fader Gunnar kunde anses som katolsk. Kilström menade då att Rosendal var katolsk i betydelsen allmänkyrklig.¹⁵⁹ Ekumeniken stod Rosendal nära.¹⁶⁰ Rosendals intresse till både högkyrklighet och kyrkoförnyelse kom fram i bl.a. hans ställningstaganden för en rikare liturgi genom t.ex. mässkrudar. Rosendals intresse kom även till uttryck i form av tidegärd och en betoning av mässan som en viktig del av den kristnes liv. Kilström skriver att det under Rosendals tid som kyrkoherde i Osby blev vanligt med mässa varje söndag.¹⁶¹

Rosendal var också aktiv som författare och skrev bl.a. en bokserie om kyrklig förnyelse under rubriken ”Kyrklig förnyelse och...” på diverse områden inom kyrkan och dess församlingar, t.ex. *Kyrklig förnyelse i församlingskyrkan*. Boken var främst avsedd för präster men blev även populär bland lekmän.¹⁶² Rosendals böcker gavs bl.a. ut via Henrikskretsen. Gunnar Rosendal blev en av de personer som Henrikskretsen tog intryck av, speciellt Bengt Serenius, en initiativtagarna till Henrikskretsens grundande.¹⁶³ Rosendal förespråkade bl.a. stilla mässor och tidegärder.

Rosendals närvaro på de åländska kyrkodagarna 1947 handlade troligtvis om den status som han hade inom bl.a. de högkyrkliga kretsarna som t.ex. Henrikskretsen. Rosendals kunskap och intresse för och om högkyrkligheten samt kyrkoförnyelse (t.ex. genom nattvardens större roll i gudstjänsterna) spelade väl ihop med flera av de åländska prästernas intressen, bl.a. Valdemar Nyman, Thure Eriksson och Kurt Paetau. Rosendal var troligen även en inspiratör och förebild för Valdemar Nyman,

---

¹⁵⁷ Kilström 1990, 165.

¹⁵⁸ Kilström 1990, 165.

¹⁵⁹ Kilström 1990, 171.

¹⁶⁰ Kilström 1990, 172.

¹⁶¹ Kilström 1990, 172–173.

¹⁶² Kilström 1990, 178–179.

¹⁶³ Kilström 1990, 261–262.

som av t.ex. Katarina Gäddnäs också beskrivits som ”katolsk” i meningen att vara allmänkyrklig.¹⁶⁴

Utgivandet av en åländsk kyrklig skrift hade mött motstånd. Motståndet tog sig till uttryck i frågor angående ekonomi och praktiska frågor, t.ex. vem som skulle bekosta julboken etc. Dessutom var det en del av prästerna på Åland som var emot tanken på en åländsk kyrklig skrift.

”Snart hade vi alla präster med. De som inte medverkade skylldes på bristande tid och skrivkunnighet(?)”¹⁶⁵

”Valdemar Nyman ansåg också att utgivandet av en åländsk kyrklig tidskrift skulle vara ägnat att understryka den åländska kyrkoprovinsens särart och relativa självständighet som finns dokumenterad i medeltida urkunder. Kontraktsadjunkten Thure Eriksson hörde till dem som applåderade idén med Sanct Olof. Men det fanns också präster som var tveksamma eller öppet kritiska. Frågan om tidskriftsutgivningen diskuterades flera gånger på kontraktsmötena, där det ibland hettade till ordentligt bland de temperamentsfulla prelaterna. /.../ Till dem som i det här skedet inte var intresserade av den planerade trycksaken hörde visst kyrkoherdarna Hjalmar Appelgrén i Saltvik och Georg Malmsten i Jomala.”¹⁶⁶

I de två ovanstående citaten delade återigen Nyman och Snellman med sig av det motstånd som julboken fick mottaga av några av de åländska prästerna. I dessa citat blir skillnaderna än en gång synliga mellan Nymans inre och Snellmans yttre perspektiv. De två kyrkoherdar som motsatte sig bidrog dock båda senare med texter till julboken. Hjalmar Appelgrén med en nyårsbetraktelse 1949.¹⁶⁷ Georg Malmsten däremot bidrog med en julbetraktelse under rubriken ”Ljuset i mörkret” 1948.¹⁶⁸

---

¹⁶⁴ Gäddnäs 2015, 118.

¹⁶⁵ Nyman 1986, 18.

¹⁶⁶ Snellman 1986, 14.

¹⁶⁷ Appelgrén 1949, 150–151.

¹⁶⁸ Malmsten 1948, 8–10.

Snellman skrev även mer om julbokens målsättning och syfte, vilket även kom fram i julbokens redaktions förord 1947.¹⁶⁹ Redaktionens förhoppningar var att kunna förmedla den särprägel som Åland hade haft under århundrades gång samt att kunna bidra med något som ålänningarna kunde känna igen och ta till sig oberoende var på Åland de befann sig. Det var den åländska historien som skulle ha en framstående roll i julboken och vara ett slags bollplank som kunde användas för att ta fasta på den särprägel som Åland hade 1947.

Både Nyman och Snellman nämnde i sina minnestexter kring julboken 1986 att julbokens tillblivelse diskuterats på flera kontraktsmöten. Detta skedde troligen innan mötenas början eller efter mötets avslutande, eftersom den åländska julboken uppmärksammas första gången i kontraktsmötens protokoll år 1948.¹⁷⁰ Protokollen är s.k. beslutsprotokoll där endast ärendet och beslutet antecknats. Tor Beckman meddelade då för de andra prästerna i det åländska prosteriet om att den åländska kyrkliga skriften tillkommit och givits ut till jul 1947. Det nämns heller inget i kontraktsmötenas protokoll om det motstånd som både Nyman och Snellman nämnde i sina minnestexter.

Snellman skrev att tanken på en åländsk kyrklig tidskrift redan under en tid varit påtänkt och att detta inte var det första tillfället som idén föreslagits, även om det nu verkade bli slag i saken under kyrkodagarna i Finström under sommaren 1947.

Snellman skriver också om syftet varför en åländsk kyrklig skrift skulle finnas, nämligen för att lyfta fram det åländska landskapets särart och olikhet från den övriga Finland. Ett uttryck för denna särart var den ”relativa självständigheten”¹⁷¹ som Åland innehade under 1940-talet och som beviljats landskapet i samband med att Ålandsfrågan löstes till Finlands förmån.¹⁷²

”Redan i den första årgången av Sanct Olof kan man lägga märke till några av de riktlinjer som skulle komma att prägla publikationen i fortsättningen: den koncentrerade sej på det gamla kyrkliga arvet och hade en mycket stark åländsk

¹⁶⁹ St. Olof 1947, 3.

¹⁷⁰ ÅLA, protokoll för kontraktsmöten 1939-, 2/1948 §7.

¹⁷¹ Snellman 1986, 14.

¹⁷² Hakala, Hårdstedt & Kuvaja 2008, 590–591; Tudeer 1993, 50.

förankring. Den hade också skönlitterära kvaliteter, den förmedlade på ett lättfattligt sätt teologisk kunskap och den hade en del udda, starkt personligt färgade bidrag.

Sanct Olof ville inte vara en officiell kyrklig årsbok, utan en skrift för kyrklig förnyelse, öppen för kultur och vitterhet och med ambition att samtidigt bli en folkbok.”¹⁷³

I det tredje citatet ur Snellmans minnestext till 40-årsjubileet skriver denne ytterligare om den ambition som kom att präglade Sanct Olof och bli ledstjärnor för boken och dess innehåll. Julbokens innehåll kommer att behandlas närmare i ett senare skede av detta kapitel. Julboken präglades av den starka åländska lokalfärgen, d.v.s. den åländska särprägel och särställningen, som kom till uttryck i det arv som kyrkan och församlingarna på Åland förmedlade. Kyrkan hade även i Finland, och på Åland, en lång historia och hade samlat folk till sig under århundraden. Kyrkan på Åland hade dessutom varit isolerad i och med örikets utsatta ställning, och därför kunde det finnas skiljaktigheter mellan det åländska kyrkolivet under gångna århundraden i jämförelse med kyrkolivet på fastlandet. Dessutom hade boken skönlitterära drag i och med de poesi- och berättelsebidrag som boken hade.

Även om julboken *Sanct Olof* vid sin upprinnelse var resultatet av en privat överenskommelse några präster emellan, spred sig julboken bland kyrkfolket på Åland. Småningom kunde *St. Olof* anses vara ett språkrör för de åländska församlingarna och deras liv och verksamhet. Detta blev påtagligt bl.a. genom den ökade mängden lekmannabidrag i julboken.

Julboken blev också en skrift för de åländska församlingsborna.¹⁷⁴ Att den åländska julboken tillkom med ambitionen av att bli en bok för folket, talade även om den otillräcklighet som ålänningarna upplevde med det svenskspråkiga stiftets julbok. Denna upplevelse av otillräcklighet kan ha orsakats av att det i stiftets julbok sällan uppkom åländska ärenden eller mer om Åland och dess församlingar på djupet. En annan bidragande orsak till att ålänningarna upplevde stiftets julbok som otillräcklig kan också ha att göra med de ekonomiska bekymmer som stiftets julbok utsattes för

---

¹⁷³ Snellman 1986, 15.

¹⁷⁴ Snellman 1986, 15.

under 1940-talets slut. Julbokens material blev magrare, medan redaktionen för julboken var tvungen att ta in allt fler annonser för att finansiera julboken.¹⁷⁵ Att stiftets julbok inte djupare behandlade åländska ärenden samt att en åländsk julbok tillkom stärkte också den åländska identiteten, som nämndes i kapitel 2 av denna undersökning. Ålänningarna var fortfarande isolerade. Kontakten upprätthölls både till Sverige och till Finland. Kyrkan på Åland och det åländska kyrkfolket tycktes inte finna någon kyrklig gemenskap i vare sig Finland eller Sverige, vilket kunde vara en av de bidragande orsakerna till att den åländska julboken blev till.¹⁷⁶ Detta understryks även i den första årgången av *Sanct Olof*, i redaktionens förord.

3.2 Julbokens redaktion

De präster som kom att arbeta med den åländska julboken under 1947 var följande: prosten och kyrkoherden Tor Beckman i Mariehamn, kontraktsadjunkten och senare kyrkoherden Thure Eriksson, kyrkoherden i Lemland Erik Franzén, Finströms kyrkoherde och senare kontraktsprost Valdemar Nyman samt kyrkoherden i Hammarland, Kurt Paetau.¹⁷⁷ Dessa fem präster kom att bli s.k. hörnstenar för Sanct Olof i över 20 år. Med smärre förändringar i redaktionskommitténs uppbyggnad bidrog alla fem med texter av olika slag till julboken samt fyllde en uppgift i det administrativa arbetet med julboken.¹⁷⁸

Vad var då redaktionskommitténs uppgift? Redaktionen hade i uppgift, förutom att de själva bidrog med material till julboken, att samla in material från bl.a. lekmän, redigera materialet samt göra layouten för julboken. Till redaktionskommitténs uppgifter hörde även distributionen av boken.¹⁷⁹ Valdemar Nyman beskrev redaktionskommitténs medlemmar med olika attribut och berättade om de uppgifter som redaktionen stod inför samt hur de fördelades.

”Vi var också angelägna om att respektera varandras åsikter. Livet – människohuvun och hjärtan – kan inte skäras över en kam. Jag fick ”katolicera”

---

¹⁷⁵ Backman 1970, 39.

¹⁷⁶ Snellman 1986, 14.

¹⁷⁷ Snellman 1996–1997, 45.

¹⁷⁸ St. Olof 1947–1968.

¹⁷⁹ Gäddnäs 2015, 118.

efter bästa samvete, Thure Eriksson fick vara ”frikyrklig”, Tor Beckman konciliant och fridsstiftande, Erik Franzén djupteolog efter den nygrenska skolan.

/---/

Vi fick värdefulla historiska undersökningar av /.../ Kurt Paetau”¹⁸⁰

Dessa attribut som Nyman i citatet ovan tillskrev sina kolleger i redaktionskommittén kom att bli tydligt i de texter som publicerades i julboken. Nyman tillskrev sig själv friheten att ”katolicera”. Katarina Gäddnäs förklarade i sin bok från 2015 om Nyman att Valdemar Nyman var katolsk i meningen av allmänkyrklig. Thure Erikssons attribut om att vara ”frikyrklig” kom däremot till uttryck i de texter han bidrog med. Dessa historiska skildringar berörde ofta väckelserörelserna och de frikyrkliga rörelserna på Åland, t.ex. Klockarrerörelsen och den Evangeliska rörelsen. Franzéns djupteologiska inriktning tog sig uttryck i Franzéns texter om bl.a. nåd, synd och kärleken till Gud. Paetau, som Nyman skrev att bidrog med historiska undersökningar, bidrog med just detta – historiska undersökningar. Paetaus historiska artiklar behandlade bl.a. grästenskyrkorna och reformationen. Men Paetau hade också två andra intressen som blev synliga i julboken, nämligen poesi och sjöfart.¹⁸¹ Dessa två intressen kom till uttryck bl.a. i de dikter som Paetau skrev till julboken.

Beckmans roll som fredsmäklare mellan de olika medlemmarna i redaktionskommittén kom inte till uttryck i de texter som Beckman bidrog med till julboken, men en av orsakerna till att den ursprungliga redaktionskommittén höll ihop i över 20 år, kan ha med Beckmans fridsstiftande att göra. Dessa karaktärsdrag och uppgifter som redaktionskommitténs medlemmar hade gav julboken ett mångsidigt innehåll. Innehållet i julboken var av varierande karaktär samtidigt som antalet sidor i julboken blev kring 150 sidor per årgång efter 1947. Utöver redaktionskommitténs medlemmars texter förekom olika texter av lekmän, vilket stämde väl överens med julbokens syfte om att vara en bok för det åländska kyrkfolket.¹⁸²

---

¹⁸⁰ Nyman 1986, 18–19.

¹⁸¹ Henriksson 1989, 95.

¹⁸² St. Olof 1947, 3.

Det som Snellman inte i sin text 1986 gick in på var hur redaktionskommitténs medlemmar avlöste varandra. Redaktionens storlek varierade mellan tre till fyra personer och under de 22 första årgångarna av julboken såg redaktionen näst intill identisk ut. Redaktionen bestod också flera år av fyra av fem ursprungliga medlemmar i redaktionskommittén.¹⁸³

Tabell 1: Redaktionskommitténs medlemmar under 1947–1968. X markerar att personen suttit med under året i julbokens redaktion, medan – betecknar frånvaro ur redaktionen.¹⁸⁴

År	Beckman	Eriksson	Franzén	Nyman	Paetau
1947	X	X	-	X	X
1948	X	X	-	X	X
1949	X	X	-	X	X
1950	X	-	X	X	X
1951	X	-	X	X	X
1952	X	-	X	X	X
1953	X	-	X	X	-
1954	X	X	X	X	-
1955	X	X	X	X	-
1956	X	X	X	X	-
1957	X	X	X	X	-
1958	X	X	X	X	-
1959	X	X	X	X	-
1960	X	X	X	X	-
1961	X	X	X	X	-
1962	X	X	X	X	-
1963	X	X	X	X	-
1964	X	X	X	X	-
1965	X	X	X	X	-
1966	X	X	X	X	-
1967	X	X	-	X	-
1968	X	X	-	X	-

I tabell 1 framgår att redaktionskommittén bestod av fyra medlemmar så gott som varje år under 1947–1968. Undantag förekom åren 1953 och 1967–1968 då redaktionen bestod av endast tre medlemmar. Detta manfall kunde bero på bl.a. byte av församling som Kurt Paetau gjorde. En annan orsak var att en redaktionsmedlem gick bort, vilket Erik Franzén gjorde 1967.¹⁸⁵

¹⁸³ Snellman 1996–1997, 45; St. Olof 1947–1968.

¹⁸⁴ St. Olof 1947–1968.

¹⁸⁵ Henriksson 1989, 65, 95; Nyman 1967, 125–130.

3.2.1 Tor Ossian Rafael Beckman

En av de fem präster som tillhörde den ursprungliga redaktionskommittén för *Sanct Olof* var Tor Beckman. Beckman var född i Hangö 17 september 1892. Beckman prästvigdes i Åbo år 1919 och tjänstgjorde sedan som präst på Åland och i Österbotten under 1919–1924. År 1924 förordnades Beckman till Kumlinge som kyrkoherde där han jobbade fram till 1927. Beckman flyttade till Mariehamn 1927 och tjänstgjorde som kyrkoherde i församlingen fram till sin pensionering 1964. Det här betydde att Beckman satt med i redaktionskommittén för *Sanct Olof* mellan åren 1947–1968 och att Beckman även efter sin pensionering engagerade sig i julbokens utgivning och tillblivelse. Beckman kom även att bli prost 1940 och senare fungerade han även som kontraktsprost för Ålands prosteri under tiden 1950–1964. Beckman avled 12 juli 1979.¹⁸⁶

Nyman skrev att Tor Beckman var den som mäklade fred mellan prästerna i redaktionskommittén då olikheterna mellan dem var påtagbara.¹⁸⁷ Beckman var också den, enligt Nyman, som gjorde reklam för julboken på olika sätt. Nyman beskriver denna reklam för julboken som amerikansk då Beckman annonserade för julboken med små rutor där endast julbokens namn kom fram men inget annat. Detta menade Snellman att var typiskt för Beckman. Snellman skrev också att Beckman gärna ville få referat av julboken i tidningar och pressblänkar¹⁸⁸. Tor Beckman var också den person som var i kontakt med och hade ett utbyte av tankar med de julböcker, eller stiftsböcker, som förekom i Sverige. Beckman var, enligt Nyman, den som tog ansvar för att ”sälja” julboken till kyrkfolket på Åland, men även utanför Åland.¹⁸⁹ Under åren 1953–1968 fungerade Beckman som skribent för den åländska julbokens prosterikrönika. Detta gjorde Beckman troligen i egenskap av kontraktsprost för Ålands prosteri då han genom denna post troligtvis hade möjligheten att skapa sig en helhetsbild av det som försiggick i prosteriet och bland dess präster och församlingar. Beckman skulle då finnas till för de övriga prästerna i prosteriet ifall de hade frågor

---

¹⁸⁶ Henriksson 1989, 46–47; Julboken för Borgå stift 1979, 196.

¹⁸⁷ Nyman 1986, 18.

¹⁸⁸ Små notiser i tidningarna.

¹⁸⁹ Nyman 1986, 19–21.

och problem samtidigt som han fungerade som språkrör mellan domkapitlet och de åländska prästerna. Utöver prosterikrönikan bidrog Beckman även med historiska skildringar, minnesrunor och några betraktelser till julboken.

3.2.2 Thure Nils Eriksson

Den andra av de präster som tillhörde den ursprungliga redaktionskommittén var Thure Nils Eriksson. Eriksson föddes den 16 oktober 1910 i Mariehamn. År 1944 prästvigdes Eriksson i Borgå och tjänstgjorde därefter som kyrkoherde på Åland i bl.a. Hammarlands församling, Geta församling och även i Jomala församling under åren 1944–1946, 1948–1950 och 1954–1983. Eriksson arbetade som rektor för den kyrkliga högskolan på Houtskär under åren 1950–1954. Under samma tid var Eriksson frånvarande från redaktionskommittén men återvände sedan till kommittén då han ånyo blev kyrkoherde på Åland.

Eriksson fungerade även som kontraktsadjunkt för Ålands prosteri under 1946–1948, d.v.s. som en hjälppräst¹⁹⁰. Under 1973–1981 var Eriksson även kontraktsprost för Ålands prosteri. Eriksson avled den 16 augusti 1983 i Mariehamn.¹⁹¹

Om vi använder oss av den minnestext som Valdemar Nyman skrev till Sanct Olof-julbok 1986 så var Eriksson den som var ”frikyrklig” av redaktionskommitténs medlemmar.¹⁹² Vad menade Nyman med att beskriva Eriksson som ”frikyrklig”? Nyman drog i sin beskrivning av redaktionskommitténs medlemmar gränser mellan de olika medlemmarna. Han själv ansåg sig vara ”katolsk” eller allmänkyrklig, som Katarina Gäddnäs skrev i sin bok om Nyman från 2015.¹⁹³ Beckman var fridsstiftande och konciliant mellan redaktionens medlemmar och Franzén djupteologisk. Erikssons ”frikyrklig” kunde däremot gälla de texter och artiklar som Eriksson bidrog med till julboken. Troligtvis hade Eriksson ett starkt intresse för både väckelserörelser och för de frikyrkliga rörelserna. Nyman skrev dock inget mer om Eriksson och dennes frikyrklighet. Eriksson skrev flera vetenskapliga texter till *Sanct Olof*, bl.a. år 1947 då

¹⁹⁰ Hakala, Hårdstedt & Kuvaja 2008, 83.

¹⁹¹ Henriksson 1989, 61.

¹⁹² Nyman 1986, 18.

¹⁹³ Gäddnäs 2015, 118.

han skrev om Klockarrörelsen i Jomala och även 1955 då han skrev om den Evangeliska alliansens verksamhet i Föglö på 1850-talet. De vetenskapliga texter som Eriksson skrev till *Sanct Olof* under årens lopp (fr.om. 1947 fram till sin död 1983) behandlade ofta bl.a. väckelserörelser, t.ex. den evangeliska rörelsen men också frikyrkliga rörelser som t.ex. baptisterna. Eriksson kopplade ihop rörelsernas historia och verksamhet med Åland och hur dessa rörelser tog sig uttryck på Åland. Utöver dessa texter som Eriksson bidrog med kunde attributet ”frikyrklig” som Nyman använde om Eriksson handla om hans inställning till livet. Carl Oberg, präst och senare även kyrkoherde i bl.a. Lemland-Lumparlands församling 1968–1984¹⁹⁴, skrev 1983 en minnesruna om Thure Eriksson i julboken. Oberg lyfte i sin text fram det som kännetecknade Eriksson. Eriksson levde sitt liv omfamnad av Guds kärlek och upplevde sig själv vara buren av Guds kärlek. Det var viktigt för Eriksson att påminnas om den kärlek och nåd som Gud visade människan i och med Jesu död och uppståndelse. Eriksson var också vidsynt och glad att tjäna människor bl.a. som själasörjare likväl som präst.¹⁹⁵

Eriksson bidrog även med ett fåtal betraktelser till julboken under sin tid i redaktionskommittén. Eriksson skrev även några prosterikrönikor till julboken, då under sin tid som kontraktsadjunkt. 1946–1949. Eriksson hade troligtvis, precis som Beckman som kontraktsprost, en helhetsbild över det åländska prostieret då han inte var stationerad i endast en församling, utan tjänstgjorde inom hela prostieret under de år han var kontraktsadjunkt.¹⁹⁶

3.2.3 Erik Albin Franzén

Den tredje medlemmen av redaktionskommittén var Erik Albin Franzén. Franzén föddes den 24 oktober 1909 i Maxmo. Franzén prästvigdes 1937 och fungerade sedan som t.f. kyrkoherde i Sottunga mellan 1937 och 1946. Under sina år som t.f. kyrkoherde på Sottunga deltog Franzén även i vinterkriget och fortsättningskriget och tjänstgjorde som militärpastor. Då krigen var över, återvände Franzén till Åland, denna gång som kyrkoherde i Lemland. I Lemland tjänstgjorde Franzén mellan 1946

---

¹⁹⁴ Henriksson 1989, 94.

¹⁹⁵ Oberg 1983, 114–116.

¹⁹⁶ Franzén 1965, 165.

och 1967.¹⁹⁷ Franzén fick prosttiteln 1966 efter att ha tjänstgjort som kyrkoherde i Lemlands församling sedan 1946 och handhaft vården av Lumparlands kapellförsamling sedan 1960.¹⁹⁸

Franzén var enligt Valdemar Nyman den av redaktionskommitténs medlemmar som var ”djupteologisk efter nygrenska skolan.”¹⁹⁹ Franzén var alltså en s.k. lundateolog. Franzén bidrog därför ofta med uppbyggelseartiklar till julboken. Franzéns texter varnade läsarna för att begå misstag som kunde skada deras andliga liv. Ett exempel på en sådan uppbyggelseartikel var skriven under rubriken ”Tvenne kameler” och publicerades i julboken år 1956. I artikeln behandlade Franzén två, enligt honom, mycket grova och mycket vanliga synder – förtal och avund.²⁰⁰ Franzéns texter hade också ett uppbyggande syfte, då han genom dessa uppbyggelseartiklar undervisande (och fördjupade) det åländska kyrkfolket i den kristna tron och läran.

Franzén skrev även betraktelser till julboken. En av dem går att finna i *Sanct Olof* 1952, där Franzén bidragit med en julbetraktelse under rubriken ”Guds budskap till de oförberedda”.²⁰¹ Utöver de uppbyggelseartiklar och betraktelser som Franzén bidrog med till julboken förekom även ett bidrag som främst kunde klassas som kritik emot den kyrkliga administrationen. Ett av Franzéns bidrag till *Sanct Olof* 1967, samma år då Franzén dog, var ett referat ur en debattartikel där Franzén kritiserade sammanslagning av de åländska församlingarna.²⁰²

3.2.4 Bruno Valdemar Nyman

Valdemar Nyman var en av de fem eldsjälarna bakom det åländska prosteriets julbok *Sanct Olof*, kanske t.o.m. den främsta av dessa fem. Nyman föddes den 15 augusti 1904 i Vasa. Nyman utbildade sig till folkskollärare och erhöll examen år 1924.²⁰³ Därefter studerade Nyman teologi vid Åbo Akademi och prästvigdes sedan i Borgå

---

¹⁹⁷ Henriksson 1989, 65.

¹⁹⁸ Glader 1967, 106–108.

¹⁹⁹ Nyman 1986, 18.

²⁰⁰ Franzén 1956, 111.

²⁰¹ Franzén 1952, 7–11.

²⁰² Franzén 1967, 149–154.

²⁰³ Gäddnäs 2017, 48.

1929.²⁰⁴ Nyman studerade även vid Lunds och Bonns universitet innan han tjänstgjorde som adjunkt i Tenala 1930–1935.²⁰⁵ År 1935 förordnades Nyman att sköta kyrkoherdetjänsten i Finströms församling och där stannade han fram till 1969 då han pensionerades.²⁰⁶ Nyman fungerade även som kontraktsprost för Ålands prosteri under åren 1966–1969.²⁰⁷

Nyman var författare, teolog och präst. Nymans teologi präglades av en enhetstanke. Denna enhetstanke kopplade samman med bl.a. den kristna mystiken så väl som med en allmänkyrklig och ekumenisk gemenskap. Nyman sammanfattade senare själv sin teologi i uttrycket Allt liv är Ett.²⁰⁸ Nyman beskrivs dessutom av Katarina Gäddnäs som en kyrkoförnyelsens man, vilket blev synligt i Nymans roll som präst och liturg. Nyman ville gärna se altaret smyckat med blommor och ljus samt prästens användning av alba och mässkrud.²⁰⁹ Kyrkoförnyelsen kom igång i Finland under 1930-talet och leddes av nysakligheten. Tanken var att gå tillbaka till rötterna där alla delar av mässan var lika viktiga och att inte en del betonades mer än de andra. Även bruket av alba och mässkrud, som förespråkades av kyrkoförnyelsens förespråkare i Finland. Förespråkarna av kyrkoförnyelsen förespråkade även smyckandet av altaret med ljus och blommor.²¹⁰ Denna utsmyckning av altare och liturg förespråkade också Valdemar Nyman under sin tid som präst och kyrkoherde på Åland.²¹¹

Gäddnäs skriver i sin magistersavhandling om att Nyman redan i ungdomen funderade på den splittring som fanns mellan liv och död, ljus och mörker samt manligt och kvinnligt.²¹² Utöver detta ogillade Nyman auktoriteter och titulerade därför sig själv som landsprost istället för kontraktsprost.²¹³

---

²⁰⁴ Gäddnäs 2017, 53.

²⁰⁵ Gäddnäs 2017, 54.

²⁰⁶ Gäddnäs 2017, 55.

²⁰⁷ Henriksson 1989, 93.

²⁰⁸ Gäddnäs 2017, 62–63.

²⁰⁹ Gäddnäs 2015, 73–76.

²¹⁰ Böckerman-Peitsalo 2005, 329–331.

²¹¹ Gäddnäs 2015, 73–76.

²¹² Gäddnäs 2017, 63.

²¹³ Gäddnäs 2015, 132.

3.2.5 Kurt Birger Emil Paetau

Kurt Paetau är den femte medlemmen i den ursprungliga redaktionskommittén. Paetau föddes den 25 juli 1904 i Helsingfors. Paetau studerade teologi i Åbo och prästvigdes sedan 1932 i Borgå. Efter prästvigningen tjänstgjorde Paetau som präst i Åbo svenska församling och Korpo församling 1932–1933. Paetau hann en sväng till Åland 1933, då tjänstgjorde han som präst i X församling innan han återvände till Åbo svenska församling och stannade där fram till 1946. Under krigsåren 1939–1945 var Paetau stationerad i Åbo och tjänstgjorde som militärpastor vid flottan i Åbo. Efter kriget återvände Paetau till Åland, denna gång till Hammarlands församling där han tjänstgjorde som kyrkoherde under åren 1946–1953. Paetau flyttade därefter till Borgå svenska landsförsamling och tjänstgjorde som kapellan i nämnda församling.²¹⁴

Paetau innehade ett specialintresse för lyrik, historia och segling vilket också kom till uttryck i de texter som Paetau bidrog med till den åländska julboken. Paetau bidrog med poesi i olika former, betraktelser inför t.ex. jul och advent samt historiska undersökningar kring den åländska bygden.²¹⁵

3.3 Julbokens innehåll

”VOX DEI – VOX POPULI – Guds röst – folkets röst. Det sambandet får inte suddas ut om Sanct Olof skall leva. Gud – Kyrkan – Församlinglivet skall alltid vara huvudinnehållet i vår tidskrift. Men integrerat i detta skall kulturliv, naturliv vara – hela människolivets lycksaliga mångfald utan etiketter och gränsdragningar av partier och för livets saliga irrationalitet livrädda.”²¹⁶

I ovanstående citat, hämtat ur Nymans minnestext till den 40-åriga julboken *Sanct Olof*, gav Nyman den programförklaring som kom att genomsyra Nymans, men också redaktionens, arbetet med och i julboken. I det föreliggande kapitlet ämnar jag redogöra för det innehåll som gick att finna i julboken 1947–1968 samt redogöra för julbokens utveckling som förekom under samma tid.

²¹⁴ Henriksson 1989, 95.

²¹⁵ Nyman 1986, 19; Franzén 1967, 168.

²¹⁶ Nyman 1986, 21.

Upplägget kommer vara följande: Först ut kommer jag att presentera de kategorier som jag använt mig av för att sortera och dela upp artiklarna i julboken. I denna uppdelning kommer det även att framgå hur många av artiklarna förekom i respektive kategori under åren 1947–1968. Därefter presenteras julböckernas innehåll mer djupgående, detta sker under följande rubriker: 1) Gammalt och nytt, sida vid sida – *St. Olof* under 1940-talet, 2) Hav och land, åländsk miljöskildring – *St. Olof* under 1950-talet och sedan 3) Livsöden och personschildringar – *St. Olof* under 1960-talet.

3.3.1 Julbokens kategorier

Den åländska julboken *Sanct Olof* innehöll under åren 1947–1968 flera hundra artiklar, närmare bestämt 436 st. artiklar med olika teman och karaktär. Kategoriseringen av artiklarna påbörjades av redaktionskommittén redan under 1940-talet, även om denna kategorisering inte blev tydlig innan 1950-talets mitt. Allra tydligast blev artiklarnas ordningsföljd, d.v.s. strukturen under 1960-talet. Under början av 1950-talet stabiliserade sig strukturen för julboken och därefter såg upplägget rätt så lika ut i det kommande årgångarna. 1962 förekom för första gången i julboken en tydlig uppdelning av artiklarna i kategorier. Julbokens upplägg blev således tydligare då en tydlig disposition gjordes upp och följdes årgång efter årgång. Denna disposition var dock inte inkluderad i julbokens innehållsförteckning. Dessa tre kategorier som tagits fram var: *Till andakt*, *Bygd och öden* och *Livsbilder*.

Vad stod dessa kategorier för? *Till andakt* innehöll betraktelser, psalmer, prosa och poesi. Poesin kom ofta i diktform. Ibland kunde även skribenters minnen och berättelser kring de kyrkliga högtiderna fungera som en slags betraktelser kring ett visst tema, t.ex. jul. Även texter som liknade manus kunde förekomma i denna kategori. Då handlade det ofta av någon form av bibelberättelse som lades upp likt ett skådespel och kunde endera läsas eller fungera som manuskript för iscensättning av bibelstället. Den andra kategorin, *Bygd och öden*, omfattade historiska skildringar av olika slag. Det kunde röra sig om skildringar kring byggnader, områden eller saker. Till öden hörde personschildringar och minnesrunor. I denna kategori hamnade även den årligen återkommande Prosterikrönikan. Skildringarna hade ofta en stark, om inte

direkt koppling till Åland. Det var åländska personligheter vars livsöden presenterades och den åländska bygden och historien som kom fram i texterna. Den sista av kategorierna, *Livsbilder*, var den brokigaste. I denna kategori kunde texterna vara poesi eller prosa, fiktiva berättelser med ett uppbyggande tema, undervisning i den kristna tron och om kyrkan eller debattartiklar.²¹⁷ Eftersom denna uppdelning av julbokens artiklar började förekomma först fr.o.m. 1962 har jag kategoriserat de julböcker som faller utanför denna tidsram enligt följande: *historiska artiklar*, *uppbyggelseartiklar*, *poesi*, *aktualiteter* och *reseberättelser*. Dessa kategorier har jag använt mig av för att kunna kategorisera julbokens innehåll under åren 1947–1968 då julboken under denna tid saknade kategorier. De kategorier som julbokens redaktion tog fram fanns inte innan 1962. Det är därför oklart om redaktionens medlemmar och jag skulle ha gjort samma indelning. Jag vill även använda mig av kategorierna *poesi* och *reseberättelser* för att lyfta fram dessa två typer av texter i julboken, då de annars ”äts upp” av de av redaktionen givna kategorierna. I tabell 2 ingår också en kolumn över den totala mängden artiklar i en årgång av julboken.

Till de *historiska artiklarna* hör följande texttyper: plats-, byggnads- och sakbeskrivningar samt skildringar, personporträtt, minnesrunor och livsöden. Även personliga minnen faller under denna kategori. *Uppbyggelseartiklarna* inkluderar texter som betraktelser, böner, psalmer samt undervisning inom den kristna tron och läran. Under kategorin *poesi* faller dikterna som förekommer i julboken. Prosterikrönikan, diverse hälsningar och förord samt debattartiklar hör till kategorin *aktualiteter*. Den sista kategorin *reseberättelser* inkluderar de texter som behandlar resor som återberättas i boken. Ibland kan även s.k. missionsresor förekomma, även de faller inom denna kategori.

I tabell 4 har jag gjort en översikt med hjälp av de kategorier/underrubriker som redaktionen för julboken valt att använda fr.o.m. 1962 och fram till 1968 och hur många artiklar som förekommer i varje kategori.

---

²¹⁷ St. Olof 1962-1968.

Tabell 2: Fördelningen av artiklarna i *Sanct Olof* 1947–1968 samt det sammanlagda antalet artiklar i julboken för varje år. I den totala mängden artiklar ingår även ”Ålands prosteri” om denna artikel förekom i årgången av julboken och räknas under kategorin aktualiteter.²¹⁸

År	Historiska	Uppbyggelse	Poesi	Aktualiteter	Reseberättelser	Totalt
1947	3	6	1	2	0	12
1948	7	6	4	3	2	22
1949	13	6	3	2	0	25
1950	5	7	1	2	0	15
1951	10	9	2	2	0	22
1952	8	10	2	4	1	25
1953	6	9	2	2	1	20
1954	6	7	5	2	2	22
1955	8	11	2	2	2	25
1956	7	7	3	2	1	20
1957	7	7	2	2	3	21
1958	5	5	1	2	2	15
1959	7	9	1	2	0	19
1960	4	11	2	2	0	20
1961	6	4	1	2	1	14
1962	4	10	2	2	0	18
1963	5	7	3	2	2	19
1964	8	9	3	1	0	21
1965	7	6	4	2	1	21
1966	7	11	3	2	0	23
1967	7	7	2	3	1	20
1968	5	8	1	3	1	18

I ovanstående tabell framkommer hur många artiklar förekom under 1947–1968 under varje tema i julboken. Tabellen visar att de artiklar som förekom mest var uppbyggelseartiklarna med 172 artiklar. Det var denna kategori som under 1947–1968 var den kategori som hade flest antal bidrag. Undantag fanns dock, i enstaka årgångar kunde antalet artiklar under kategorin uppbyggelseartiklar vara färre än artiklar under kategorin historiska artiklar. Uppbyggelseartiklarna är den kategori där det oftast förekom flest artiklar per årgång eftersom julboken var av kyrklig karaktär. Julboken var ett forum för de åländska prästerna där de dels kunde föra fram sin åsikt och talan, men även använda boken för undervisande syften. Trots detta förekom det också flera lekmannabidrag. De historiska artiklarna, som behandlade områden, byggnader, fenomen och personer på Åland, kastade ljus över Ålands särprägel under

²¹⁸ St. Olof 1947-1968.

århundradenas gång. De historiska artiklarna var 145 till sitt antal under 1947–1968. Den åländska kyrkliga julboken redogjorde för hur Åland formats som landskap och hur isoleringen av det åländska landskapet gett Åland dess särart och relativa självständighet. De historiska artiklarna gjorde en gränsdragning samtidigt som de visade på kopplingen som Åland hade med t.ex. det övriga Europa. Aktualiteter och reseberättelser var ett sätt att lyfta blicken från historien och teologin och berättade bl.a. om kristenheten runt om i världen och om det kyrkliga läget på Åland. Dels behandlades Ålands kyrkliga liv under året på djupet d.v.s. genom att t.ex. lyfta fram händelser från det gångna året från de olika församlingarna. Detta bidrog delvis till en gränsdragning mellan prosteriet och de övriga prosterierna inom Borgå stift eftersom julboken behandlade åländska ärenden och händelser. Men dels också till att knyta an prosteriet närmare till Borgå stift. Detta gjordes genom bl.a. att lyfta fram biskopsvisitationer, olika möten och samlingar m.m. som samlade folk från hela stiftet. Reseberättelserna berättade om kristenheten runt om i världen. I reseberättelserna hade resenären ofta besökt länder där det fanns geografiska platser som hade en stor betydelse för kristendomen. Kategorin för poesi, d.v.s. dikter, förekom i varje årgång av julboken 1947–1968. Trots att det i en del årgångar av julboken endast förekom ett bidrag under kategorin ”poesi”, kunde detta bidrag innehålla flera dikter under en huvudrubrik för alla dikter. Det exakta antalet dikter framgick alltså inte i innehållsförteckningen eller i denna kategorisering. I det föreliggande underkapitlet kommer jag nu att redogöra mer för artiklarnas innehåll, tema och budskap.

3.3.2 Gammalt och nytt, sida vid sida – *Sanct Olof* under 1940-talet

Den första årgången av *Sanct Olof* innehöll tolv artiklar. Den första årgången skiljde sig från de senare årgångarna på ett sätt. Den första bestod av endast ca 30 sidor, vilket var ett lågt sidantal i jämförelse med de kommande julböckerna. Detta tog dock redaktionskommittén fasta på och sade att skriften bar tydliga tecken på att ha tillkommit under brådskande förhållanden.²¹⁹ Betoningen i de första, men också i de kommande, julböckerna låg på det åländska landskapet samt det kyrkliga arvet som fanns på Åland. Detta kyrkliga arv och det åländska landskapets historia kom till

---

²¹⁹ St. Olof 1947, 3.

uttryck i de historiska artiklarna. Julen kom till uttryck i form av betraktelser i julböckerna. Kyrkoförnyelsen som pågick under 1920-, 1930- och 1940-talet i Finland blev tydlig i de uppbyggelseartiklar som gick att finna i de första åländska julböckerna. Denna kyrkoförnyelse förespråkade bl.a. ett rikare liturgiskt liv, ökad nattvardsgång och kyrkomusikens ställning i gudstjänstlivet.²²⁰ I dessa uppbyggelseartiklar tog också skribenterna ställning till det rådande läget inom kyrkans gudstjänstliv där det predikade ordet var det som betonades starkast.

Det var främst två uppbyggelseartiklar där denna kyrkoförnyelse lyftes fram under 1940-talet i julboken. En av dessa artiklar, skriven av kontraktsadjunkten Thure Eriksson, betonade den viktiga plats som nattvarden hade i gudstjänsten. Det är i denna artikel som det program som fördes för kyrkoförnyelsen tydligast blev synlig i julboken. Programmet för kyrkoförnyelse ville bl.a. öka antalet nattvardsgångar i församlingarna genom att fira mässa varje vecka. Eriksson skrev om hur folket verkade ”utpredikat” och om ”predikans kris”. Kyrkorna var tomma eftersom folket inte längre orkade lyssna till prästerna samt att Ordets auktoritet minskat och folk upplevde att kyrkan inte hade något annat att erbjuda. Då lyfte Eriksson i sin text fram de två andra nådemedlen som kyrkan har – dopet och nattvarden. Eriksson skriver att nattvardens bord måste vara dukat för alla, även dem som inte vill höra Ordet predikas.

”Det skall ej bli en åminnelsemåltid blott för några självmedvetna fariséer - - nej, såsom det alltid varit ett nådens bord för dömda brottslingar.”²²¹

Eriksson betonade nattvardens ställning i gudstjänsten och dess nödvändighet för alla kristna, inte enbart dem, som kunde anses vara införstådda i nattvardens innersta betydelse – utan för alla – eftersom måltiden var och är, förlåtelsens måltid. Tankar om gudstjänstens förnyelse inom den Evangelisk-lutherska kyrkan i Finland hade varit i åtanke redan under 1920-talet men fortsatte in på 30- och 40-talet i Finland. Till en början var det mindre grupper av präster och kantorer m.fl. som förespråkade denna förnyelse inom kyrkan, men så småningom vann förnyelsen majoritet också inom kyrkan. Det bildades även kretsar runt om i Finland som stod för både högkyrklighet

²²⁰ Böckerman-Peitsalo 2005, 329–331; Snellman 1986, 15.

²²¹ Eriksson 1947, 17–18.

och för kyrkoförnyelse. Några av dessa kretsar var bl.a. den tidigare nämnde Henrikskretsen i Helsingfors, men även andra så som Birgittasammanslutningen och Birgittaringen.²²² Det var inte endast nattvardens jämlika ställning med Ordet som framhävdes, även kyrkomusiken, prästens klädsel samt altarets utsmyckning blev delar av förnyelsearbetet i Finland inom den rörelse som kom att kallas för nysakligheten.²²³ Detta s.k. förnyelseintresse inom kyrkan utmynnade i ett ökat antal mässor²²⁴ men även i ett rikare musikliv inom kyrkan i form av t.ex. nya körer och liturgisk sång.²²⁵ Prästerna började allt mer använda mässkrudar enligt kyrkoårets färger i gudstjänsterna och mässorna för att tala om vilken del av kyrkoåret man befann sig i och undervisa om de olika färgernas betydelse.²²⁶

Det var inte bara Eriksson som skrev en artikel till julboken angående den nya betoningen i gudstjänstlivet, utan kyrkoförnyelsen kom också till uttryck hos Kurt Paetau, i hans artikel ”Gudstjänstens kris och förnyelse”.²²⁷ Även Paetau 1948, precis som Eriksson 1947, hänvisade till en viss ”kyrkotrötthet” hos folket.

”Låt oss gå frågan in på livet och spörja efter orsaken till gudstjänstens kris. Vi kunde då begynna med ”tidsandan” och ”sekulariseringen” och den ”kyrkliga sedens” allt mer tilltagande upplösning. Bättre är dock att från början gå djupare in på problemet och stanna vid vad vi kunde kalla f e l s y n e n i evangeliskt gudstjänstliv. Denna felsyn kännetecknas därav att Guds Ord sedan lång tid tillbaka varit den absoluta dominanten i fråga om gudstjänsten. Den evang. -lutherska Kyrkan har ju med stolthet nämnt sig själv ”Ordets Kyrka” och vid sidan av Ordet har allt annat i gudstjänsten aktats såsom mer eller mindre oväsentligt.”²²⁸

Även Paetau kritiserade det rådande kyrkliga läget i Finland och på Åland i citatet ovan, hämtat från *St. Olof 1948*. Paetau pekade också på det predikade ordets alltför dominanta ställning i jämförelse med t.ex. nattvarden och bönen i gudstjänsterna.

---

²²² Kilström 1990, 260-261.

²²³ Böckerman-Peitsalo 2005, 329-331.

²²⁴ Kilström 1990, 171-172.

²²⁵ Böckerman-Peitsalo 2005, 117-119.

²²⁶ Böckerman-Peitsalo 2005, 159.

²²⁷ Franzén 1948, 105-116.

²²⁸ Paetau 1948, 105-106.

Paetau menade också att det inte var den samhälleliga kontexten som gjort att denna ”kyrkotrotthet” förekom, utan att det berodde mer på en felprioritering inom gudstjänstlivet och att den evangelisk-lutherska kyrkan tagit fel i att lägga allt för stor stolthet och vikt vid det predikade Ordet, istället för att synliggöra och konkretisera ordet i t.ex. nattvarden. Detta var Paetaus bidrag till den diskussion som fördes kring kyrkoförnyelsen och den ”kris” som kunde sägas att gudstjänsten genomgick. Krisen bestod i att allt färre besökte de gudstjänster som ordnades i församlingarna. Paetau försökte i sin text gå in på djupet angående orsaken till detta manfall i gudstjänsten och tog då upp samma orsak som Eriksson gjort året innan. Att för stor vikt lades vid det predikade ordet och att detta kunde vara orsaken till att kyrkfolket var ”utpredikat” samt ”kyrkotrotta”, inte sekulariseringen eller den rådande tidsandan.

Utöver den starka prägeln av kyrkoförnyelse, som fördes fram i julboken under 1940-talet, var även de historiska skildringarna något som präglade julböckerna. I alla julböcker mellan 1947–1949 hade en eller flera artiklar kyrkobyggnaderna som tema. I den första julboken var det de åländska kyrkorna i största allmänhet och deras plats, roll och funktion i samhället samt genom historien.²²⁹ I 1948 är det kyrkan på Vårdö som fick stå i fokus för en historisk skildring. I artikeln av Nils Bygård redogjorde Bygård för när kyrkan blivit till och varför den kommit till, men ger även en historisk överblick över kyrkan. Skildringen var hämtad från en historik som utgavs 1948 till kyrkans 600-årsdag.²³⁰ I *Sanct Olof 1949* är det Sottunga kyrka som blev behandlad. Denna gång är det lanskapsarkeologen Matts Dreijer som skrev om kyrkans tillblivelse.²³¹ I julboken från 1949 förekom även andra historiska skildringar, bl.a. om ”Gråstenskyrkan och reformationen” skriven av Kurt Paetau.²³² I dessa historiska skildringar om de åländska kyrkorna fanns en önskan om att föra fram den särställning som kyrkorna på Åland hade. De flesta av kyrkorna var nämligen medeltida stenkyrkor och hade således en hög ålder. Att flera av de åländska kyrkorna var från medeltiden var ett särdrag i sig, men det som bl.a. Paetau lyfte fram i sin artikel från 1949 var den rika interiören, bl.a. träskulpturerna och textilierna, i de åländska kyrkorna. Paetau menade att den rika interiören möjliggjordes av det åländska

---

²²⁹ Beckman 1947, 23–27.

²³⁰ Bygård 1948, 42–48.

²³¹ Dreijer 1949, 58–64.

²³² Paetau 1949, 84–104.

kyrkfolket, som trots fattigdom, donerade dylika föremål till kyrkorna. Kyrkfolket på Åland gjorde detta eftersom det ansågs vara en merit att kunna donera något till kyrkan och församlingen. Således blev denna donation också en merit inte enbart i andras ögon, utan även i Guds ögon.²³³ Det var en offervillighet, som även Beckman och Nyman tog fasta på i senare årgångar av julboken, bl.a. i prosterikrönikan.

Utöver den åländska givmildheten och offervilligheten, som bl.a. Beckman och Paetau lyfte fram i sina texter till julboken var det också den historia och tradition som de åländska kyrkorna hade. I artiklarna om de åländska kyrkorna ville skribenterna också berätta om det arv som fanns på Åland sen medeltiden i och med kyrkorna. Detta var också en av julbokens målsättningar, skrev Stefan Snellman i sin minnestext från 1986.²³⁴ Genom att berätta om kyrkorna och deras tillblivelse och historia kunde skribenterna skriva om den särprägel som kyrkan på Åland hade genom sin historia och sitt arv.

Under de kommande två åren då julboken gavs ut ökade antalet artiklar från 12 st. (1947)²³⁵ till 22 st. (1948)²³⁶ och 25 st. (1949)²³⁷. Detta tydde på att efter det första året med julboken kunde redaktionskommittén redan i ett tidigare skede ta itu med insamling av material samt redigerandet av sagda material. I den första julboken förekom dessutom endast texter av redaktionskommitté, som tidigare nämnts. I 1948 förekom det redan 10 st. artiklar skrivna av personer utanför redaktionskommittén och samma antal kan antecknas även för 1949-års julbok.²³⁸ Det bör dock nämnas att flera av skribenterna till dessa julböcker var präster, som tjänstgjorde i Ålands församlingar, men inte satt med i redaktionskommittén.

”Efter ett par år hade vi ovärderlig lekmanamedverkan: Matts Dreijer, Ruth Lindfors, Anni Blomqvist, Dorrit Svensson, Knut von Schantz och andra. Vi var angelägna om att hålla boken folklig – och det blev hemligheten till dess framgång.”²³⁹

---

²³³ Paetau 1949, 86.

²³⁴ Snellman 1986, 14–15.

²³⁵ St. Olof 1947, 2.

²³⁶ St Olof 1948, 131.

²³⁷ St. Olof 1949, 159.

²³⁸ St. Olof 1948, 131; St. Olof 1949, 159.

²³⁹ Nyman 1986, 18.

I sitt 40-årsminne kring julboken *Sanct Olof* skrev Valdemar Nyman om en av julbokens ambitioner. Ambitionen var att bli en folkbok d.v.s. en bok för folket. Även Stefan Snellman nämnde i sitt 40-årsminne denna ambition som hos julbokens redaktion. Nämligen att julboken skulle bli en bok för folket.²⁴⁰ Nyman avslöjar i citatet ovan att hemligheten bakom julbokens framgång på Åland var just detta folkliga drag som lekmannaskribenterna bidrog med. Det som, enligt Nyman, blev hemligheten bakom julbokens succé var de bidrag som hade en folklig prägel. Denna folkliga prägel kom till uttryck bl.a. genom lekmannaskribenter men också med de texter som de bidrog med. Julbokens texter och artiklar var sällan av en högtravande teologisk karaktär, utan var mer av en vardagsteologi och kristet liv återberättat på ett lättförståeligt och enkelt sätt.

Vad i julbokens innehåll var det som uttryckte den åländska särprägel och särställningen? I tabell 3 kan vi se fördelningen mellan de olika kategorierna och hur många artiklar som förekom inom en viss kategori för respektive år 1947–1949. Inom de kategorier som förekom, blir den åländska särprägel särskilt tydlig inom fyra av de fem kategorierna. Dessa kategorier är följande: historiska artiklar, uppbyggelseartiklar, poesi samt aktualiteter.

Inom de historiska artiklarna förekom den åländska särprägel och särställningen tydligt genom de teman som artiklarna under denna tid hade. I så gott som alla av de historiska artiklarna behandlas den åländska bygden, byggnader, saker, personer eller skeenden. Främst är det byggnaderna och personer som står i fokus under 1940-talet. De olika skribenterna som behandlat åländska byggnader redogör för bl.a. Vårdö kyrka (1948)²⁴¹, Sottunga kyrka (1949)²⁴² och kapellet ute på Sancte Signildskär (1948)²⁴³. Skribenten kunde även behandla utvalda delar av en åländsk kyrka, som t.ex. 1200-tals målningarna i Jomala kyrka²⁴⁴. Utöver dessa byggnadshistoriska artiklar, kom även den åländska särprägel till uttryck genom personskildringar och livsöden. Något som präglade 40-talet inom personskildringarna i julboken var Sankt

---

²⁴⁰ Nyman 1986, 18; Snellman 1986, 15.

²⁴¹ Bygård 1948, 42–48.

²⁴² Dreijer 1949, 58–64.

²⁴³ Dreijer 1948, 49–53.

²⁴⁴ Nyman 1949, 105–111.

Olof, d.v.s. det helgon vars namn julboken tagit. Detta tydliggörs bl.a. i två artiklar, St. Olof på Åland (1947)²⁴⁵ och St. Olof på Gotland (1949)²⁴⁶. Genom dessa historiska skildringar av St. Olof på Åland och St. Olof på Gotland ville redaktionskommittén och skribenterna till texterna knyta Åland till den historiska traditionen som rådde även på Gotland. Ett strävande var också att knyta Åland till Europa och visa att också ålänningarna var europeiska medborgare. Tanken bakom dessa historiska skildringar var att ge boken en tydlig åländsk prägel och att redogöra för de byggnader, områden, personer eller föremål som kunde knytas till den åländska särprägel och på så vis även till den åländska identiteten.

”Vi ville anknyta till medeltidskyrkan och till Ålands skyddspatron och medvetet bygga på traditionen från missionstiden här, Olofskyrkorna i Jomala och Lemböte, landskapssigillet den stora sjöfarar-handels-och kulturtraditionen som vi hade gemensam med Gotland – med Europa.”²⁴⁷

Så här skrev Nyman om hur redaktionskommittén önskade bygga upp den åländska julboken och dess innehåll i sitt 40-årsminne av julboken 1986. Därav blev det under 40-talet flera historiska skildringar om bl.a. St. Olof, de åländska kyrkorna och även medeltidskyrkan och de gamla kyrkliga anorna.

I andra historiska artiklar där den åländska särprägel och särställningen, samt en önskan om att knyta an till bl.a. Gotland, framkom var i julboken från 1948 där Paetau skrivit en historisk text angående de gotländska bönderna och bondgårdarna.²⁴⁸ Andra historiska artiklar, präglades starkare av den åländska särprägel och särställningen d.v.s. genom de historiska skildringarna där bl.a. de åländska kyrkorna fick stå i fokus. Exempel på dessa var om ”Klockarrörelsen” i Jomala skriven av Thure Eriksson²⁴⁹ eller den av Beckman skrivna artikeln om de åländska kontraktsprostarna och deras möten²⁵⁰.

---

²⁴⁵ Nyman 1947, 13–16.

²⁴⁶ Beijer 1949, 18–26.

²⁴⁷ Nyman 1986, 17.

²⁴⁸ Paetau 1948, 84–93.

²⁴⁹ Eriksson 1948, 31–34.

²⁵⁰ Beckman 1948, 27–30.

Då vi går vidare till uppbyggelseartiklarna blir den åländska särprägelns något svårare att se, men under 1940-talet kom detta till uttryck i bl.a. en julbetraktelse 1947, där, enligt skribenten Valdemar Nyman, den äldsta åländska julpredikan står i fokus. Med denna julpredikan syftade Nyman på altarskåpet i Kumlinge kyrka, där Jesu barndomshistoria blir återberättad i bilder utförda i snideri.²⁵¹ En annan uppbyggelseartikel som tog fasta på en del av den karaktäristiska åländska särprägelns var "Bland åländskt sjöfolk"²⁵² från julboken 1949. I denna artikel skrev Daniel Orädd, troligtvis en pseudonym för en sjömanspräst, om de åländska sjömännen och beskrev de drag som kännetecknade de åländska sjömännen, bl.a. att de var dugliga och skötsamma karlar, som även under krig behöll lugnet ute till havs.²⁵³

Ett annat sätt där den åländska prägelns blev synlig i 40-talets julböcker var genom den betydelse och betoning som lades vid havet och sjöfarten. Skribenterna beskrev och berättade om havet och sjöfarten i alla årsböcker under 1940-talet. Det var bl.a. en julberättelse om Jans dröm, skriven ut av Tor Beckman. Berättelsen berättade om Jan, en pojke som växte upp och blev sjöman. Jan var en sjöman som fick erfara mycket under sin livstid, men slutklämmen i berättelsen var att alla andra ljus må slockna, även fyrljusen, men ljuset ifrån Guds ord skulle och skall aldrig slockna, vilket Jan i berättelsen fick förståelse för i slutskedet av sitt liv.²⁵⁴

I den tredje kategorin, poesi, är det bl.a. de åländska kyrkorna, havet och sjöfarten som är de element som gav dikterna den åländska prägelns. En av dem, som bidrog med ett flertal dikter under 1940-talet var Kurt Paetau, kyrkoherden i Hammarland. Paetau skrev i 1948 års *Sanct Olof* om S:ta Katarina kyrka i Hammarland i diktform under rubriken "Åländsk helgedom"²⁵⁵. År 1948 skrev Paetau också en dikt med åländsk särprägel, dock inte klart så tydlig som den om Hammarlands kyrka. Denna dikt, som publicerades 1948 gick under rubriken "Sista Advent" och var indelad i tre delar. I två av delarna går det att peka på något som karaktäriserade Åland.

"Klocktorn, Guds stod av granit

---

²⁵¹ Nyman 1947, 5–7.

²⁵² Orädd 1949, 112–115.

²⁵³ Orädd 1949, 113–114.

²⁵⁴ Beckman 1948, 20–26.

²⁵⁵ Paetau 1948, 54–55.

/.../

Båda det sista Advent,
 giv budskap till skogar och strömmar,
 bjud havet stå upp och predika
 att Dagen är nära!

/.../

Havsorgeln dånar ur djupen:
 Hosianna! Se Konungen kommer!”²⁵⁶

I dessa strofer som Paetau skrev till en dikt om advent och jul är det klocktornet av granit som är en del av det åländska karaktärsdraget. Granit var något som är starkt knutet till Finland, men även till Åland. Utöver detta var det havet som fick ta plats i Paetaus dikt. Det var en åländsk väntan på julen som gick att ana i diktens budskap. Utöver dessa två verk förekom inga fler vare sig av Paetau eller andra skribenter där den åländska särprägel skulde ha kommit till uttryck.

Den fjärde kategorin, aktualiteter, var till stor del självskriven då det kommer till den åländska prägel. Kategorin i sig innehåller artiklar som behandlade det åländska kyrkolivet bl.a. genom prosterikrönikan²⁵⁷ som fr.o.m. 1948 blev en årligen förekommande artikel i jultiden. Till aktualiteter har jag även räknat artikeln om Ålands prosteri, där prosteriets alla församlingar, kyrkoherdar och kantorer finns sammanställda för varje år.²⁵⁸ Dock saknades artikeln om ”Ålands prosteri” i jultiden från 1947, men har sedan dess, precis som prosterikrönikan, förekommit årligen i jultiden.²⁵⁹ Artiklarna ”Ålands prosteri” samt Prosterikrönikan berättade för det åländska kyrkofolket om det gångna året på Åland. Prosterikrönikan använde sig av text och bilder för att återge det som skett, t.ex. donationer till kyrkan, besök av Borgå stifts biskop för t.ex. kyrkoherdeinstallationer samt noterade om någon av församlingarna fått en ny präst. Artikeln om Ålands prosteri fungerade däremot som en sammanställning av de olika åländska församlingarna och församlingens anställda. Tillsammans gav dessa två artiklar en överblick av det åländska prosteriet och de skeenden och förändringar som ägt rum, om så varit.

---

²⁵⁶ Paetau 1948, 6–7.

²⁵⁷ Eriksson 1948, 56–73; Eriksson 1949, 139–149.

²⁵⁸ St Olof 1947-1968.

²⁵⁹ St. Olof 1947-1968.

Under 1940-talet förekom det utöver dessa årligen återkommande artiklar, förekom det även i julboken 1948 s.k. ”Lägerglimtar”²⁶⁰. Dessa lägerglimtar, som år 1948 kom från Geta-lägret och från Sottunga-lägret, återberättade vad som hände på dessa konfirmandläger men var också en slags hälsning till det övriga prostriet.

Reseberättelserna, som är den femte kategorin lyfte inte upp något särskilt åländskt, men då den kom, fungerade den som en artikel som kunde återspegla och berätta om de kristna kyrkorna utomlands eller om kristendomens historia. Under 1940-talet förekom endast två reseberättelser och dessa var båda artiklar i julboken från 1948. Reseberättelserna behandlade detta år bl.a. Skottland och de kyrkor som går att finna i landskapet.²⁶¹ Den andra reseberättelsen behandlar skolrådet Hjalmar Björkvalls resor till olika destinationer under flera år, bl.a. har Norge, Danmark, Frankrike och Israel varit bland de länder som Björkvall besökt.²⁶²

3.3.3 Hav och land, åländsk miljöskildring – *Sanct Olof* under 1950-talet

Julbokens innehåll under 1950-talet tog inga större vändningar, utan fortsatte långt i samma stil som under 40-talet. Artikel mängden höll sig för det mesta över 20 artiklar per julbok. Under 50-talet var uppbyggelseartiklarna de mest förekommande artiklarna, som tabell 2 visar. Hela 81 artiklar gick att finna under åren 1950–1959 under kategorin uppbyggelseartiklar. Dock visar tabellen också på att både reseberättelserna och poesin har fått mer utrymme i julboken. År 1954 finns det totalt fem texter under kategorin poesi, under titlarna: Natt av nåd, Maria i snö, Ryttaren, Vårbidan och Allhelgonaljus.²⁶³ Det totala antalet artiklar under åren 1950 till 1959 uppgick till 204 st.²⁶⁴

Den åländska särprägel kom under 50-talet till uttryck i bl.a. de uppbyggelseartiklar, historiska artiklar samt i poesin som behandlade naturen. Detta skedde genom att skribenterna lyfte fram det som kännetecknade Åland i den åländska miljön, men de kunde även skildra kända landskap runtom på Åland. Enligt Ulrika Lagerlöf Nilsson,

²⁶⁰ Öhman & Grotenfelt 1948, 77-83.

²⁶¹ Nyman 1948, 101–104.

²⁶² Björkvall 1948, 94–100.

²⁶³ Nyman 1954, 5, 132; Paetau 1954, 14–15, 80–82; Oberg 1954, 108.

²⁶⁴ St. Olof 1950–1959.

var en av de gemenskapsfrämjande metoderna som de rikssvenska stiftsböckerna använde att ta fasta på den natur och miljö som fanns inom stiftet och i julboken beskriva den. På så vis framkallades en igenkänningsfaktor hos läsaren och genom denna känsla knyta ihop församlingsborna inom stiftet till ett stift, och även till en svensk kyrka.²⁶⁵ Ett exempel var den julbok som utkom i Luleå stift för första gången 1910, där detta sätt att knyta samman kyrkfolket även syntes i bokens namn – ”Från Bygd och Vildmark” – där stiftets geografiska mångfald blev påtaglig.²⁶⁶ Att skribenterna i den åländska julboken använde sig av beskrivningar av naturen och miljön på Åland kunde vara ett sätt att stärka den åländska identiteten och särprägel, men också för att knyta ålänningarna samman till varandra och till sin kyrka.

I den åländska julboken var det särskilt under 1950-talet vanligt att lyfta fram den åländska naturen och miljön. Detta skedde förstås i de historiska skildringarna om t.ex. kyrkor och prästgårdar, men det förekom även andra artiklar där Åland och dess miljö blev påtaglig. En av de skribenter som beskrivit de åländska bygderna och områdena var Valdemar Nyman, Under 1950-talet skrev Nyman ett flertal historiska och uppbyggelseartiklar där han skildrade bl.a. Kyrkträsket i Finström, Kungsö i Jomala och Kastelholm i Sund. Nyman tar oss i denna historiska artikel genom det åländska landskapet.²⁶⁷ Ett annat år, 1954, skrev Nyman om Kyrkdalen med omnejd i Finström. Denna gång under rubriken ”Du lilja i grön dal –”.²⁶⁸

”På högra sidan dominerar Storberget, på vänstra kyrkan, /.../ Och kullar och lövträdsdungar står framom och bakom varandra i skiftande gröngrå och blådimmiga avståndsfärger med brödsädesåkrarnas och rybsfältens saftgröna och gyllene rutor nedom.”²⁶⁹

Nyman beskrev i denna text Pålsböle, den plats där Mikaelskyrkan d.v.s. Finströms kyrka låg – och ligger än idag. I sin skildring av detta åländska landskap har Nyman skildrat den omnejd som finns kring kyrkan i all dess prakt, därefter gick Nyman vidare för att beskriva själva kyrkan och dess interiör. Artikeln kunde anses vara av

---

²⁶⁵ Lagerlöf Nilsson 2013, 50.

²⁶⁶ Lagerlöf Nilsson 2013, 47–48.

²⁶⁷ Nyman 1956, 94–108.

²⁶⁸ Nyman 1954, 43–65.

²⁶⁹ Nyman 1954, 46.

både historisk karaktär eftersom den beskrev Finströms kyrka och lyfte fram glimtar ur kyrkans historia och omgivning.

Utöver Nyman har även Anders Pass, kyrkoherde på Kökar 1950–1957,²⁷⁰ och Irene Pass, make till Anders Pass²⁷¹ skildrat det åländska landskapet i uppbyggelseartiklar och poesi. Anders Pass skrev om bl.a. Munckällan. Pass fru, Irene Pass, skildrade i en dikt titulerad ”Prästgårdsharen” livet på Kökars prästgård.²⁷² Anders Pass däremot beskrev det franciskankloster som funnits på Kökar i sin artikel ”Kring Munckällan”.²⁷³

”Den gömmer jämväl ett vittnesbörd om farliga fiskefärder, när bragder är fångst, allt måste tillspilogivas, ty livet var ändå kärast. Det är havets gärningar, det är folkets i utskären historia, som såren i berget kring Munckällan tälja. Just nu fräsa mäktiga östersjövågor sitt skum...”²⁷⁴

I detta citat, hämtat ur *Sanct Olof 1951* där Pass beskrev Munckällan på Kökar kan två typiskt åländska drag urskiljas. Dels är det de farliga fiskefärderna och östersjövågorna, som ålänningen är bekanta med, men det talar också om den åländska identiteten. Det som var det åländska hos ålänningarna. För ålänningarna var fiske och sjöfart två näringsformer av särskild vikt. Detta bidrog till att ålänningarna också hade en stark koppling till havet. Pass betonade också livet i den yttre skärgården, som t.ex. folket på Kökar kunde identifiera sig med.

Havet, fick även en framstående roll i andra skribenters verk. I juleboken från 1950 skrev Folke Winqvist, präst och kyrkoherde i Eckerö 1950–1974,²⁷⁵ om havet i psalmboken. Havet som så länge spelat en roll i ålänningarnas liv och död. Winqvist knöt även an till den koppling som flera folk och länder hade till havet tillsammans med ålänningarna.

---

²⁷⁰ Henriksson 1989, 96; Östman 2017, 33–42.

²⁷¹ Östman 2017, 29.

²⁷² Pass, I. 1952, 108–109.

²⁷³ Pass, A. 1951, 68–70.

²⁷⁴ Pass, A. 1951, 68–69.

²⁷⁵ Henriksson 1989, 119.

”Det säges om fiskarna i Bretagne, att de bruka bedja denna bön, innan de giva sig ut på farliga färder: ”Hjälp mig, Gud, ty min båt är så liten och ditt hav är så stort.” – Men varför gå så långt. Samma bödens anda förnimmer man i hemmen här eller vid båtstranden, då maken eller sonen giver sig till sjöss. /.../ Samma bödens anda fyller våra små fattiga skärgårdskyrkor och fiskarkapell, vilka kransa våra kuster.”²⁷⁶

Winqvist kopplade här samman fiskare och sjömän på Åland med fiskare och sjömän på andra håll i världen. Något som stämde väl överens med den önskan som redaktionskommittén hade om att visa på den plats och det sammanhang som Åland hade också i europeisk historia och som invånare i Europa.²⁷⁷ Folke Winqvist lyfte i sin text upp något annat som kunde anses vara typiskt den åländska julboken, nämligen havet. Havet förekom i flera artiklar och texter under 1947–1968 och är en röd tråd som följde med under åren.

Nyman skrev även en artikel där han ville förmedla en koppling mellan naturen och kyrkan. I denna text låg betoningen på blommor, speciellt de som växte på Åland, och deras syfte i livet och i kyrkan.²⁷⁸

”Dessa små land i havet som vi också kalla Åland, är ju så makalöst välsignade med blomster – sippor, ersmässor, himmelrikesnycklar, Adam och Eva, rödklockor och vildrosor och alla de hundrade andra glädjeglämtarna – att det vore underligt, om inte detta skönhetens överflödande ymnighetshorn satt några spår i folklivet. Jag hade verkligen något av den första visans misstro här: ”Glädjens blomster i åländsk mull, ack, visst aldrig gro – –”. ”²⁷⁹

Nyman beskrev Åland som små land i havet, vilket passade väl in på detta landskap som örike. I samma text från 1950 under rubriken ”Glädjens blomster”, skrev Nyman med en något kritisk röst om detta glädjens blomster, som aldrig tycktes gro i åländsk mull. Nyman hänvisade då till en äldre folkvisa, men Nyman menade att det nog visst grodde och växte av glädjens blomster också på Åland. Nyman motiverade därefter

---

²⁷⁶ Winqvist 1951, 112.

²⁷⁷ Nyman 1986, 17.

²⁷⁸ Nyman 1950, 95–103.

²⁷⁹ Nyman 1950, 95.

med olika tillfällen i livet då de åländska blommorna användes för att smycka och dekorera vid glädjefulla tillfällen, som t.ex. bröllop men även i vardagen för såväl barn som äldre.

”Så har då glädjens blomster sist följt oss till kyrkan och kyrkogården. Och därifrån kan de inte tänkas bort.

/---/

Seden med kyrkblommor är värd att hållas vid liv. Rätta platsen för glädjens blomster i kyrkan är i alla fall vid altaret.

/---/

...är det väl onaturligt att inte smycka den himmelske Konungens och brudgummens tron. Altarets prydnad, liksom all ceremoni därinvid är kärleksbevis, synliga uttryck för vårt hopp om förverkligandet av våra paradisdömmar genom Vår Herre Jesus Kristus.”²⁸⁰

I citatet från ”Glädjens blomster” som Nyman skrev 1950 till julboken, talade fortfarande för den linje som Nyman hållit redan under 1940-talet och även innan detta. Nämligen kyrkans smyckande inför gudstjänst och förrättning, med t.ex. ljus och blommor samt den förrättande prästen i alba och mässkrud.²⁸¹ Nyman förde fram sin tanke om blommors plats i kyrkan och att de borde smycka altaret, eftersom det enligt honom var naturligt och kopplade tillbaka till den medeltidskyrka som funnits i vårt land, och även på Åland. Detta var också ett av de syften som julboken hade i enlighet med den ursprungliga redaktionens målsättning med julboken.²⁸²

3.3.4 Livsöden och personschildringar – *Sanct Olof* under 1960–1968

Det sista årtiondet som ingår i denna undersökning är 1960-talet. Vad kom att bli markerande för detta årtionde? Går det fortfarande att se spår av de elementen, t.ex. bildning i kyrkoåret och en medvetenhet gällande den åländska kyrkohistorien etc., som redaktionskommittén önskade att julboken kunde bidra med till det åländska kyrkofolket? Hur såg den åländska särprägel ut under detta årtionde och hur kom den till uttryck i julboken? Finns det artiklar som kopplade det åländska folket och landskapet till större sammanhang?

---

²⁸⁰ Nyman 1950, 102.

²⁸¹ Gäddnäs 2015, 73-76.

²⁸² Nyman 1986, 17.

Under 1960-talet förblev uppbyggelseartiklarna de mest förekommande i den åländska julboken. Nu började julbokens artiklar och texter kategoriseras. Julbokens redaktion skapade egna kategorier till julboken fr.o.m. 1962. Reseberättelserna hade dock minskat, och förekom inte alls under åren 1960, 1962, 1964 och 1966. Poesin höll sig kvar som en stabil del av julboken under 1960-talet, precis som aktualiteterna. Under 1960-talet förekom t.ex. inga hälsningar från bl.a. konfirmandläger eller hälsningar från redaktionen till t.ex. ålänningar utomlands, som räknades som bidrag till julboken.

Under 1960-talet höll sig text- och artikelmängden fortfarande ofta över 20 artiklar per julbok, dock inte lika ofta som under 1950-talet där endast ett fåtal årgångar hade under 20 artiklar. Dock hade inga av julböckerna under 1960-talet fler än 23 artiklar i jämförelse med 1950-talet då det kunde förekomma upp till 25 artiklar per julbok under en del år.

År 1959 påbörjade julboken en betraktelseserie, vars syfte var att för så många kyrkliga helger som möjligt, bidra med en betraktelse. Under 1960-talet fortsatte denna betraktelseserie och uppmärksammade flera av kyrkoårets helger utöver advent, jul och nyår. Under 1959 hade bl.a. påskan, pingsten och julen uppmärksammats.²⁸³ I *Sanct Olof* från 1960, d.v.s. den fjortonde årgången, förekom betraktelser kring bl.a. påsk, Maria bebådelsedag, Mikaelidagen och pingst men även om jul.²⁸⁴ Betraktelseserien fortsatte efter 1960 först i 1962-års *Sanct Olof*. Nu förekom betraktelser över bl.a. Midsommaren, Domsöndagen och Alla Helgons dag. Även en julbetraktelse fanns med.²⁸⁵ Jul- och nyårsbetraktelser hade hört till normen för *St. Olof* under de tidigare åren och 1959, 1960 och 1962 bröt redaktionen detta mönster för att lyfta fram inte enbart adventstiden, julen och nyåret utan även de andra kyrkliga högtiderna. Att upprätthålla en kunskap om kyrkoåret och dess helger, skrev Nyman i sin minnestext 1986, att också var ett av målen med de betraktelser som skrevs till *St. Olof*. Speciellt de helger som inte var advents-, jul- eller nyårshelgerna.²⁸⁶ Dock kom

---

²⁸³ St. Olof 1959, 5-19.

²⁸⁴ St. Olof 1960, 7-27.

²⁸⁵ St. Olof 1962, 7-31.

²⁸⁶ Nyman 1986, 18-19.

redaktionen att förverkliga denna tanke om upprätthållandet av kyrkoåret och dess helger fram först i 1959–1960-års samt 1962-års julbok.

Likt betraktelserna över andra helgdagar och helger i kyrkoåret, som förekom i brytningsskedet av 1950- och 1960-talet, var några texter som Valdemar Nyman skrivit. Dessa texter som Nyman bidrog med till julboken byggdes upp på följande sätt: Nyman skickade en förfrågan till en eller flera lågstadieskolor och bad dem teckna bilder ur bibliska berättelser. Sedan fick Nyman bilderna och han berättade om vad barnen illustrerat. Dessa berättelser som Nyman hade barnen att illustrera och som han förklarade, kom att bli kännetecknande för Nyman. Nymans text ”Barn tecknar evangelium” från *Sanct Olof 1950* är ett av exemplen där barnen illustrerat bibelberättelser. Här har Svartsmara skolas lågstadiebarnen på Åland fått teckna bilder ur Jesu liv, bl.a. födelsen och korsfästelsen medan Nyman beskrev händelserna.²⁸⁷ Nyman bidrog med flera liknande texter till julboken under de kommande åren, då år 1959 när Nyman fått bilder från Rangsby lågstadieskola, denna gång kring bibelberättelser ur Bibeln utan särskild koppling. Denna gång blev bl.a. Jesu grav och Himmelsfärden illustrerade, igen med beskrivande och berättande kommentarer av Nyman.²⁸⁸ Även under 1960-talet förekom två texter av Nyman där barnen fått illustrera bibliska berättelser. Den första utkom 1966 och då illustrerade åter Rangsby skolas elever Josefs historia.²⁸⁹ Den andra texten under 1960-talet skrev Nyman till julboken 1968. Då var det Västergetas lågstadium som hade fått i uppgift att illustrera Jonas historia.²⁹⁰

Annat som utmärkte 1960-talet i julboken var att artiklarna som behandlade personer och/eller deras livsöden ökade. I näst intill varje *Sanct Olof* under 1960-talet fanns en eller flera livsskildringar med. Dessa skildringar av personer och deras livsöden förekom i två kategorier, historiska artiklar och uppbyggelseartiklar. Inom den förstnämnda kategorin var det oftast minnesrunor eller historiska personer och deras livsverk som kom till tals. I den sistnämnda kategorin var det däremot ofta

---

²⁸⁷ Nyman 1950, 7–14.

²⁸⁸ Nyman 1959, 27–35.

²⁸⁹ Nyman 1966, 122–129.

²⁹⁰ Nyman 1968, 103–110.

skribenternas minnen om t.ex. föräldrar, men även berättelser om personer som kunde vara fiktiva. Berättelser om reella personer förekom även i form av berättelser.

Tabell 3: Mängden personskildringar per år 1960–1968 samt fördelningen mellan reella och fiktiva personer i personskildringarna.²⁹¹

År	1960	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968
Reella	3	2	3	4	10	6	5	4	5
Fiktiva	1	3	2	2	0	1	1	1	0
Totalt	4	5	5	6	10	7	6	5	5

I ovanstående tabell kan vi se förhållandet mellan fiktiva och reella personer i berättelserna. Det är tydligt att berättelserna ofta handlade om just reella personer som existerat. Dessa berättelser kunde dels handla om helgon, t.ex. St. Olof och hans besök på Åland.²⁹² Denna text, som Nyman skrev i diktformat, var ett kort teaterstycke som kunde spelas upp. Men även minnen kring föräldrar, mor- och farföräldrar m.m. kunde framställas i berättelse-format. Detta gjorde bl.a. Anni Blomqvist och Rut Lindfors. Blomqvist skrev om en faster år 1966²⁹³ medan Rut Lindfors skrev om minnen om sin mormor under 1964 och 1968.²⁹⁴

De personskildringar och livsöden som skrevs berörde ålänningar som t.ex. klockare, sjömän och bönder m.fl. Dessa livsöden och personskildringar behandlade bl.a. Mathias Sjölund, August Willandt, Viking Sundberg och Joel Pettersson.

Skildrandet av dessa ålänningars livsöden var ett av de sätt som julboken hade för att förmedla vad en åländsk identitet, d.v.s. det som kunde anses vara typiskt åländskt och uttryckte den åländska särarten i skildringarna över personernas livsöden.

Mathias Sjölund var sjöman från Emkarby i Finström under 1800-talets senare hälft. Valdemar Nyman skrev en text om Sjölund till julboken 1963.²⁹⁵ Att Nyman valt ett seglaröde lyfte fram den starka kopplingen som Åland hade med havet och med sjöfarten.

²⁹¹ St. Olof 1960–1968.

²⁹² Nyman 1963, 132–144.

²⁹³ Blomqvist 1966, 76–81.

²⁹⁴ Lindfors 1964, 26–35; Lindfors 1968, 46–52.

²⁹⁵ Nyman 1963, 40–60.

”Fadern meddelar att det beslutits att han skall överta Atlantic till sommarn. Hur typiskt världsvant och åländskt är det inte när denne bonde från Emkarby med lugnaste självklarhet säger /.../ Och så detta vackra slut: ”Vi saknar dig vid Nattvardsbordet, men om du lever i trona, så får du Guds nåd dagligen. /.../ Vår hjärtliga önskan är att Herren bevarar och välsignar dig. Ammen. P. Sjölund.”²⁹⁶

I citatet ovan från Nymans skildring av Mathias Sjölungs livsöde har Nyman kunnat ta fasta på två ting. Det första var något som var väldigt åländskt, nämligen sjöfarande och hur en bonde också med ett självklart lugn kan uttrycka att denne ska ut på havet igen. Sjöfarten var djupt integrerad i den åländska ”livsstilen” och den åländska identiteten. Det andra som Nyman tar fasta på är tron på Gud som Sjölund med familj hade. Nyman menade, att denna självklara tro på Gud och den gudsförtröstan som t.ex. sjöfarare hade under 1800-talet skilde sig från den sjöfarare (och andra människor) hade under 1960-talet. Under 1960-talet var det inte lika klart att en sjöfarare trodde på Gud.²⁹⁷ Den starka gudsförtröstan, samt Sjölungs kärlek för hemmet, skrev Nyman att var de ljusaste dragen i detta tragiska seglaröde, då Sjölund omkom.

Mathias Sjölund och hans seglaröde, var ett exempel på en ofta förekommande skildring av en åländsk person i julböckerna under 1960-talet. Dock var Mathias Sjölund inte det enda livsödet som skildrades under 1960-talet i julboken *Sanct Olof*. Sjölund var sjöman och på så sätt var något av en typisk ålänning. De övriga personskildringarna som presenteras här är inte seglaröden, utan av varierande karaktär. Ett exempel är det personporträttet av August Willandt, Viking Sundberg och Joel Pettersson.

August Willandt var emigrantmissionär och född i Jomala men hade sedan emigrerat till Amerika. Detta skriver Frank Blomfelt om i *Sanct Olof* 1964.²⁹⁸ Willandt var en av de ålänningar som hade flyttat från hemmet, Åland, till Amerika och skapat sig ett liv där. Willandt var också pastor utöver sin roll som missionär och fungerade som

---

²⁹⁶ Nyman 1963, 43–44.

²⁹⁷ Nyman 1963, 48.

²⁹⁸ Blomfelt 1964, 67–73.

både ock för de skandinaviska emigranterna i Amerika.²⁹⁹ Willandt blev ett exempel på en av de ålänningar som emigrerat, och som redaktionen i *St. Olof* redan under 1952 uppmärksammat i en hälsning till dessa ”ålänningar i förskingringen”.³⁰⁰

Viking Sundberg var konstsmid som var verksam under 1900-talet. Viking Sundberg var fortfarande verksam då denna text om honom publicerades, vilket var aningen ovanligt.³⁰¹ Denna gång var det åter Valdemar Nyman som skrev denna skildring. Nyman hade varit väldigt viktig med att en åländsk konstnär skulle presenteras i varje årgång av julboken. Dock var det kyrkokonsten som fick stå först i tur, vilket kanske var föga överraskande.³⁰² Viking Sundberg bidrog dock med bl.a. brudkronor, lampetter, ljusstakar och dopskålar till de åländska församlingarna.³⁰³ Sundberg bidrog alltså med föremål till församlingarna. Ofta var föremålen donationer till församlingarna, skänkta av t.ex. marthaföreningar. Denna givmildhet som fanns hos både föreningar och enskilda personer var något som med jämna mellanrum lyftes fram i julbokens prosterikrönika. Prosterikrönikan behandlade inte enbart vad som hänt under året, utan även vad som hade skänkts och införskaffats till de olika församlingarna på Åland. Donationerna brukade ofta bestå av just brudkronor, ljusstakar och andra föremål, men även mässkrudar, tomter samt byggnader m.m. kunde förekomma bland donationerna.

Det fjärde och sista livsöde som lyfts fram här var det av Joel Pettersson. Joel Pettersson var författare och skrev bl.a. vardagsberättelser i vilka ålänningarna kunde känna igen sig.³⁰⁴ Ofta behandlade Pettersson kyrkan och Gud. Pettersson var ofta kritisk emot kyrkan men Pettersson var inte fientlig till religionen, Gud eller kristendomen, skrev Nyman, utan mer ”präst- och fromleri och byråkratfientlig. I det är han äkta folklig och sant åländsk.”³⁰⁵

Det som genomsyrade alla dessa livsöden och personskildringar var en andlighet och något framträdande åländskt hos personerna ifråga. Även om t.ex. de flesta sjömän

---

²⁹⁹ Blomfelt 1964, 68.

³⁰⁰ *St. Olof* 1952, 35–36.

³⁰¹ Nyman 1945, 26–36.

³⁰² Gäddnäs 2015, 128.

³⁰³ Nyman 1965, 29–35.

³⁰⁴ Nyman 1967, 18–54.

³⁰⁵ Nyman 1967, 20.

under 1800-talet hade en stark gudsförtröstan, så lyftes Mathias Sjölund fram genom de brev som han skickat till familjen och fick skickat till sig av familjen. Willandt var pastor och missionär i Amerika för de skandinaviska emigranterna, Viking Sundberg var konstsmid och gjorde t.ex. brudkronor och ljusstakar för de åländska församlingarna och Joel Pettersson hade Valdemar Nyman personligen träffat och skildrat Petterssons relation med Gud och kyrkan i Petterssons litteratur. Alla personskildringar och livsöden hade ett syfte att återberätta om en person där tron på Gud, församlingen eller spridning av ett andligt budskap varit viktiga. Utöver andlighet var alla dessa personer på sätt eller annat bilder av olika slags ålänningar, om än ålänningar som folk kunde känna igen sig och ha en förståelse för dessa ålänningars liv.

Något annat som kom att utmärka 1960-talet för *St. Olof*-julbok var de nya kategorierna som indelade innehållet i julboken. De nya kategorierna var inte synliga i innehållsförteckningen. De kom fram på julbokens sidor vartefter att innehållet bytte kategori. De tre nya kategorierna var: *Till Andakt, Bygd och Öde* samt *Livsbilder*. Detta gav den åländska julboken en mer tydlig struktur och nu hittade artiklarna sina platser. De nya kategorierna indelade alltså artiklarna och texterna enligt deras innehåll, vilket gjorde att artiklarna och texterna fick en bestämd ordningsföljd som följdes från en årgång till den nästa. Tidigare hade artiklarna kunnat läggas upp utan någon särskild struktur eller ordningsföljd. Detta var vanligt under 1940-talet och början av 1950-talet d.v.s. i början av julbokens existens. Dock började julbokens struktur och upplägg klarna under 1950-talet.

Tabell 4: Fördelning av artiklarna i *Sanct Olof* 1962–1968 enligt julbokens kategorier ”Till Andakt”, ”Bygd och öde” samt ”Livsbilder”. Här exkluderas kategorin ”Ålands prosteri”.³⁰⁶

År	Till andakt	Bygd & öde	Livsbilder
1962	8	3	6
1963	5	6	7
1964	5	16*	0*
1965	3	10	7
1966	3	9	10
1967	2	7	8
1968	4	6	6

* I julboken från 1964 saknas kategorin ”Livsbilder”, därför faller 16 st. artiklar under ”Bygd och öden” och 0 under ”Livsbilder”.

I tabell 4 framkommer hur fördelningen av artiklar såg ut år för år under 1960-talet. Denna fördelning visar att kategorierna var rätt så jämna med varandra i antalet artiklar, men att kategorierna ”Öde och Bygd” och ”Livsbilder” växlade med varandra vilken kategori som hade flest artiklar det året. Skillnaden mellan de kategorier som mejslats fram till denna undersökning och de kategorier som redaktionens medlemmar skapade 1962–1968 är hur de s.k. andliga artiklarna och texterna kategoriserades. Eftersom de kategorier som mejslats fram till denna undersökning inkluderar både betraktelserna och berättelserna som har ett uppbyggande syfte är bidragen i redaktionens kategori ”Till andakt” betydligt färre än vad undersökningens kategorier.

3.4 Julbokens utveckling

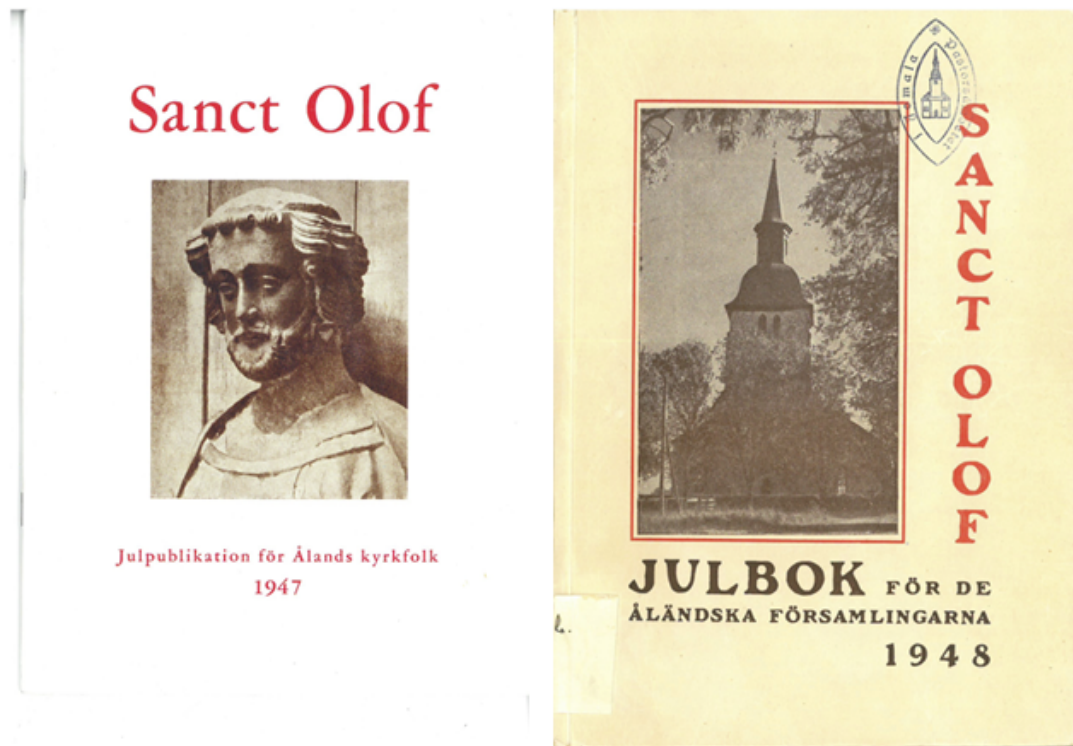
Den åländska julbokens utveckling hade under 1940-, 50- och 60-talen inte hunnit komma särdeles långt. Julboken hade utvecklats, men hållit sig till den linje som redaktionen förespråkade redan vid bokens tillkomst. Den utveckling som skett hade varit främst utseendemässig med bokens omslag. Dock hade också julbokens struktur och artiklarnas ordningsföljd utvecklats och stabiliserats under årens lopp. Under dessa 22 årgångar som denna undersöknings tidsram innefattar, hittade julboken sin struktur och sitt upplägg för att kunna fortsätta framåt. Inga förändringar i den målsättning eller ambition som julboken hade kom att förändras. Den förändring som skedde var dock att betoningen av kyrkoförnyelsen avmattades, och efter 1940-talet var detta inte längre något som togs upp i den åländska julboken.³⁰⁷

³⁰⁶ St. Olof 1962–1968.

³⁰⁷ Johansson 1973, 69.

3.4.1 Begynnelsen – *Sanct Olof* 1947–1949

1940-talet av den åländska julboken gick långt åt till att hitta den form som boken skulle ha. Layout-mässigt skedde en stor förändring redan mellan 1947 och 1948 års årgångar av julboken. I den första åländska julboken från 1947 pryddes en bild av helgonet Sankt Olof omslaget. Omslaget var också väldigt enkelt och förmedlade endast det mest elementära, som går att se nedan. 1948 pryddes omslaget av en bild på Jomala kyrka. Dessutom blev julbokens struktur allt tydligare under de två sista åren av 1940-talet då det även fanns lekmanabidrag bland de texter som publicerades.

Ovan kan vi se julbokens två första omslag. Det första omslaget, talade om den hast som boken satts ihop med. Bilden föreställer en skulptur av St. Olof. Själva skulpturen fanns på Gotland.³⁰⁸ Redan 1948 har omslaget fått sig en ny layout och en bildkavalkad av de åländska kyrkorna påbörjas. I tur och ordning får en av kyrkorna pryda julbokens omslag.

³⁰⁸ Nyman 1947, 13–16.

Prosterikrönikan förekom inte i 1947 års julbok, men redan därpå följande julbok, 1948, fanns prosterikrönikan med. Prosterikrönikan under 1940-talet skrevs av prosteriets kontraktsadjunkt, Thure Eriksson, som i text och bild kort sammanfattade det gångna året.

Tabell 5: Skribenternas fördelning mellan män-kvinnor och präster-lekmän under 1947–1949.³⁰⁹

År	1947	1948	1949
Män	6	13	12
Kvinnor	0	1	3
Präster	6	10	10
Lekmän	0	4	5

Gällande skribenterna till texterna överlag präglades 40-talet av en stark representation av de präster som tjänstgjorde på Åland under denna tid. Detta var dock inte helt ovanligt, eftersom det också på flera olika håll i Sverige under julböckernas upprinnelse främst var präster och andra ämbetsmän som bidrog med texter till julböckerna.³¹⁰ En av de få lekmannabidrag som förekom i *St. Olof* under 1940-talet var de historiska skildringarna av byggnader och föremål som landskapsarkeologen Matts Dreijer bidrog med. Dreijer var under hela den tidsperiod som denna undersökning omfattar en av de konstant återkommande lekmannabidragen i julkboken. Kvinnor som skribenter till artiklar i julkboken förekom också redan under 1940-talet.

3.4.2 Fler kvinnor och ett avsked – *Sanct Olof* 1950–1959

Under 1950-talet skedde smärre förändringar i julkbokens innehåll, främst orsakades detta av att antalet skribenter ökade och utbyte av dessa. Under 1950-talet blev det också allt mer vanligt med kvinnliga lekmannabidrag. Det var bl.a. Inez Mattsson, Signe Mörn, Dorrit Svensson och Anni Blomqvist som nu började bidra med texter till julkboken. Kvinnorna fokuserade ofta på poesi och skönlitterära skildringar av personer, händelser och minnen. Dessa texter kategoriserades för det mesta under kategorin poesi eller uppbyggelsekaraktär, men kunde också vara historiska skildringar.

³⁰⁹ St. Olof 1947–1949.

³¹⁰ Lagerlöf Nilsson 2014, 64–66.

Tabell 6: Skribenternas fördelning mellan män-kvinnor samt mellan lekmän-präster under tidsperioden 1950–1959.³¹¹

År	Män	Kvinnor	Präster	Lekmän
1950	8	1	6	3
1951	11	0	10	1
1952	11	2	10	3
1953	13	0	11	2
1954	13	1	11	3
1955	13	4	12	6
1956	8	5	6	7
1957	9	5	8	6
1958	9	1	7	3
1959	8	2	5	5

Enligt Lagerlöf Nilsson var kvinnornas bidrag till julböckerna i Sverige ofta de bidrag som behandlade det som skedde i det tysta och lilla.³¹² Det bör dock noteras, att de flesta av de rikssvenska julböckerna började utkomma under 1900-talets början, den senaste drygt 15 år innan den åländska motsvarigheten kom. Kvinnornas bidrag i den åländska julboken var främst skildringar över enskilda livsöden, poesi eller reseberättelser. Dessa bidrag behandlade inte alltid det lilla och tysta, men det var ovanligt att kvinnorna bidrog med t.ex. betraktelser till julboken. Om kvinnor bidrog var det ofta i form av en berättelse eller återgivande av ett julminne.³¹³ I den åländska julboken *St. Olof* fick kvinnor mer plats i ett tidigt skede av julbokens existens, även om det i den första årgången inte fanns ett enda bidrag av kvinnor. Antalet bidrag av kvinnor förhöll sig lågt fortfarande under 1940-talet. Dock bör det nämnas att det fortfarande var majoriteten av skribenterna som var män. Dessutom varierade antalet kvinnor från år till år. Under 1956–57 var det hela fem st. kvinnor som bidragit med en eller flera artiklar till julboken. Trots att fler artiklar och texter skrevs av kvinnor var lekmanbidragen skrivna av kvinnor fortfarande färre än de skrivna av män.

1950-talets prosterikrönikor präglades av texter om kyrkornas restaureringar och tacksamhet gentemot Kyrkostyrelsen och Kyrkans centralfond som stod för en hel del av kostnaderna av kyrkornas restaureringar. Det andra som präglade krönikorna var hur Beckman betonade den kärlek som ålänningarna hade för sin kyrka och sina församlingar, och den offervillighet som fanns bland församlingarnas medlemmar.

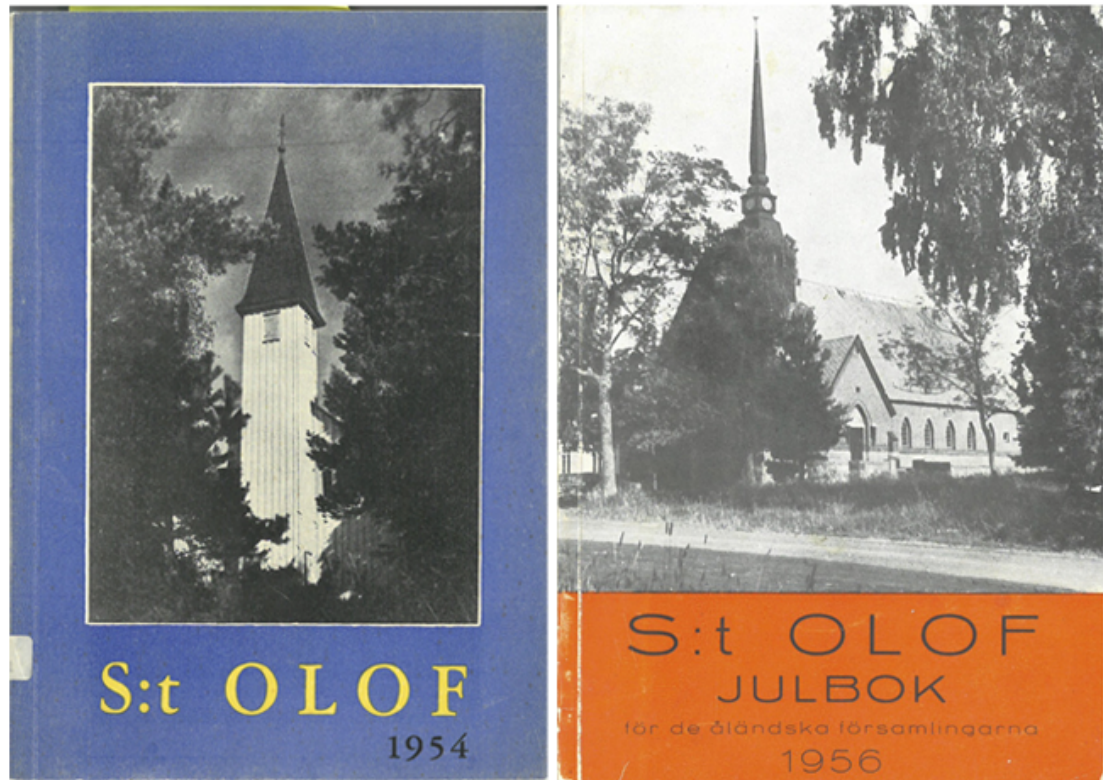
---

³¹¹ St. Olof 1950–1959.

³¹² Lagerlöf Nilsson 2014, 64–66.

³¹³ Blomqvist 1957, 135 – 139.

Det är främst Beckman som tagit fasta på kärleken till kyrkan och församlingen hos ålänningarna, eftersom det är i prosterikrönikan som bl.a. de föremål som donerats till församlingarna lyfts fram. I övrigt reflekterade den åländska prosterikrönikan främst över det gångna kyrkoåret och de olika församlingarnas händelser, biskopsvisitationer samt kyrkoherdeinstallationer och kontraktsmöten m.m.

Prosterikrönikan skrevs under 1952 av Valdemar Nyman, vilket var ett undantag. Prosterikrönikan skrevs för det mesta av Tor Beckman (1950–1951, 1953–1968). Beckman nämnde i prosterikrönikan från 1954 om julbokens nya omslag. ”I år kommer julboken i ny gestalt. Den blå ramen och det guldgula namnet går väl ihop.”³¹⁴. I bilden ovan kan vi se hur bokens omslag förändrades under 1950-talet. Bildkavalkaden av kyrkor fortsatte, men omslaget hade fått ett ansiktslyft. Dock varade detta ansiktslyft endast i två år och därefter fick julboken än en gång ett nytt omslag 1956. Den nya layouten för omslaget 1956 blev dock det som fortsatte användas framöver.

³¹⁴ Beckman 1954, 106.

Under 1950-talet lämnade Kurt Paetau redaktionskommittén då han påbörjade sin tjänstgöring i Borgå svenska lands. församling 1953.³¹⁵ Dock bidrog Paetau ännu 1954 och 1955 med texter till julboken. Paetau var den första av de ursprungliga redaktionsmedlemmarna som lämnade kommittén.

3.4.3 Förändringens tid – *Sanct Olof* 1960–1968

Under 1960-talet ökade antalet lekmannabidrag i julboken än en gång. Dock förekom det förhållandevis ofta färre lekmannabidrag än bidrag av prästerna. Undantagsvis kunde nämna år 1960. Förhållandet man-kvinna mellan skribenterna förhåll sig fortfarande med en manlig majoritet. 1960-talet förde dock med sig förändringar för den åländska julboken, bl.a. ökade antalet lekmannabidrag i boken. Men även andra förändringar skedde.

Tabell 7: Skribenternas fördelning män-kvinnor, präster-lekmän under tidsperioden 1960–1968.³¹⁶

År	Män	Kvinnor	Präster	Lekmän
1960	8	4	5	7
1961	10	2	7	5
1962	7	2	6	3
1963	11	4	9	6
1964	11	5	8	7
1965	11	4	9	6
1966	10	5	9	6
1967	11	4	10	5
1968	12	3	9	5

Även om julboken och dess redaktionskommitté under 1960-talet fick arbeta med insamling av material samt redigering av detta material, behöll sig lugnet och stabiliteten i redaktionskommittén. Den stora förändringen skedde 1967, då en till av redaktionens ursprungsmedlemmar inte längre var med i redaktionen. Denna gång var det Franzén som lämnade kommittén. Under hösten 1967 gick Franzén bort och lämnade därför efter sig en redaktionskommitté på tre präster. Den ursprungliga redaktionskommittén fortsatte att minska.

³¹⁵ Henriksson 1989, 95.

³¹⁶ St. Olof 1960–1968.

I prosterikrönikorna skrev Beckman dock allt mer om församlingarna och deras församlingsmedlemmars kärlek till sin församling och kyrka, speciellt i en tid där församlingssammanslagningar också på Åland blev verklighet. Prosterikrönikan präglas även av Beckmans tillbakablickar till de gångna årgångarna av julboken och dess nästan 20-åriga verksamhet. 1960-talet präglade säven av biskopsvisitationer, återinvigningar av kyrkor och kyrkoherdeinstallationer.

Omslagsmässigt skedde endast en förändring under 1960–1968, och det var att bildkavalkaden av kyrkorna 1961 övergick till färgbilder. Det betydde att omslagsbilden nu kom i färg medan de övriga bilderna i julboken förblev svartvita.

4 Avslutning

I detta avslutande kapitel av avhandlingen ämnar jag sammanfatta undersökningens resultat med hjälp av frågorna som ställdes i det första kapitlet i denna avhandling. Frågorna är följande:

1. Vilka var orsakerna till julbokens uppkomst?
2. Hur såg julbokens innehåll ut och hur har utvecklingen sett ut under de 22 första årgångarna?
3. Vad är det åländska prosteriets särprägel och hur har särprägel kommit till uttryck i julbokens innehåll? Hur återspeglas det åländska prosteriets ställning till och inom Borgå stift i julboken?
4. Vem är det som bidragit med texter till julboken?

Avhandlingens syfte har varit att undersöka den åländska julboken *Sanct Olof* under åren 1947–1968, d.v.s. de första 22 årgångarna av julboken. *Sanct Olof* har till idag utkommit i 73 årgångar, vilket betydde att en avgränsning var nödvändig. Avhandlingens fokus har legat på den åländska julbokens tillkomst, innehåll och struktur samt dess redaktion.

I det andra kapitlet av denna avhandling har även den kontext i vilken julboken uppkommit i redogjorts för. Den åländska julboken var inte den första av sitt slag, utan liknande årsböcker hade utgivits på både finländskt och svenskt håll sedan 1890-talet. I Sverige blev de av stiftens utgivna julböckerna ett sätt att knyta folket närmare kyrkan samt förmedla kyrkans tro och praxis på ett enkelt och lättförståeligt sätt. I Finland förekom det också årsböcker utgivna av stiftet. Då hade de främst syftet att skildra det gångna året inom stiftet, men främjade även gemenskapsbildningen inom stiftet. I Finland kom det på svenskt håll en svenskspråkig årsbok för församlingsarbetet i Finland redan år 1921. Tanken var att finna ett gemensamt forum för de svenskspråkiga församlingarna i Finland. På så sätt kunde de svenskspråkiga församlingarna i Finland få uppleva en språklig gemenskap med de andra svenskspråkiga församlingarna i Finland.

På Åland inspirerades en grupp präster att under år 1947 ta fram en åländsk kyrklig skrift, som kom att kallas *Sanct Olof*. Årsboken fick sitt namn efter landskapets skyddspatron. Den åländska julboken skiljde sig från de svenska och finländska årsböckerna på flera plan. Dels var denna julbok, *Sanct Olof*, en julbok för det åländska prostriet. I Sverige förekom julböcker eller årsböcker främst som stiftslitteratur, d.v.s. som en del av den litteratur som stiftet gav ut under året. I Finland var det kristna föreningar samt stift som gav ut jul- och årsböcker. Inget finländskt prosteri gav ut en julbok förutom det åländska prostriet.

Den åländska julboken var ett privat initiativ d.v.s. det var en grupp präster som skred till verket för att få till en åländsk kyrklig skrift och inte prostriet. Prostriet ställde sig dock bakom julboken redan 1948. Detta beslöts vid ett kontraktsmöte där de åländska prästerna tillsatte en redaktionskommitté för julboken.

Den åländska julboken bestod av en redaktion mellan tre till fyra personer under de 22 första årgångarna. Antalet varierade från år till år. Under de 22 första årgångarna var det endast präster som var medlemmar av redaktionen. Dessa präster var: Tor Beckman, Thure Eriksson, Erik Franzén, Valdemar Nyman och Kurt Paetau. Redaktionen uppgift var att samla material till julboken samt redigera och sammanställa materialet. Utöver detta skötte redaktionen även distributionen av julböckerna. De gjorde även reklam för julboken.

Valdemar Nyman, som var en av initiativtagarna till den åländska julboken tillsammans med Thure Eriksson och Kurt Paetau, har i *Sanct Olof* 1986 skrivit om sina minnen från 1947 och de rådande omständigheterna då den åländska julboken kom till. Nyman deltog i de åländska kyrkodagarna 1947 i Finström där bl.a. medlemmar ur Henrikskretsen, bl.a. Harald Andersén och Bengt Serenius, var närvarande. Henrikskretsen och Nyman hade liknande intressen: högkyrklighet och kyrklig förnyelse. Representanter för högkyrkligheten talade för en rikare liturgi och prästers brukande av mässkrud i gudstjänsterna. Programmet för den kyrkliga förnyelsen förespråkade en ökad nattvardsgång och mindre fokus på det predikade ordet. Det predikade ordet var fortfarande viktigt, men representanter för kyrkoförnyelsen ansåg att nattvardsfirandet och bönen var minst lika viktiga delar av gudstjänsterna. Detta var något som bl.a. Henrikskretsen, som var både högkyrklig

och positiv till kyrkoförnyelsen, förespråkade. Henrikskretsen gav ut en tidskrift vid namnet Sanct Henrik, vilken blev en inspirationskälla för den åländska julboken.

Den åländska julboken *Sanct Olof* var till sitt innehåll varierande men hade som målsättning att förmedla den åländska särprägel, d.v.s. det som kunde anses beskrivande för Åland och dess invånare. Detta gjordes under 1940-talet genom att bl.a. lyfta fram de åländska byggnaderna som t.ex. kyrkorna och prästgårdarna. Under 1950-talet var det den åländska miljön som intog centralplats i skildringarna medan det under 1960-talet blev allt mer vanligt med olika personskildringar. I denna undersökning har jag utmejslat fem kategorier under vilka jag fördelat texterna och artiklarna i julböckerna. Det här har jag gjort för att redogöra för de olika typerna av artiklar och texter i julboken. Dessa fem kategorier har varit följande: *historiska artiklar*, *uppbyggelseartiklar*, *aktualiteter*, *poesi* och *reseberättelser*. De *historiska artiklarna* har redogjort för den åländska historien bl.a. genom personporträtt, historiska skildringar om byggnader, miljöer och föremål medan *uppbyggelseartiklarna* bestått av andaktstexter, betraktelser och dikter. I den åländska julboken förekom det även en *prosterikrönika* med information om det åländska prosteriets församlingar. I denna information framgick det vem församlingens kyrkoherde och kantor var, hur stort medlemsantalet i respektive församling var per år och vilka kyrkor och kapell som tillhörde vilken församling. Denna information har jag valt att kategorisera under rubriken *aktualiteter*. I julboken förekom det även dikter, vilka jag valt att kategorisera som *poesi*, i så gott som varje julbok mellan 1947 och 1968. Den femte och sista kategorin *reseberättelser* är en kategori där skildringar över resor förekom. Detta var enligt Ulrika Lagerlöf Nilsson som undersökt de rikssvenska julböckerna en form av artiklar med särskild plats i just julböckerna.

Julbokens utseende har varierat genom åren, men redaktionen hittade under 1950-talet ett omslag samt en struktur som kom att användas fram till 1970-talet då större förändringar i bokens omslag och struktur igen gjordes.

År 1962 började redaktionskommittén för *Sanct Olof* använda sig av en ny indelning av materialet i julboken. Denna indelning, som kom att bestämma artiklarnas och texternas ordningsföljd, hade sedan 1950-talet stabiliserats men hittade 1962 en fast form. Denna ordningsföljd som stadgade sig medförde även underrubriker.

Underrubrikerna var följande: *Till Andakt, Bygd & öde* och *Livsbilder*. Dessa underrubriker kom att fr.o.m. 1962 och fram till 1970-talet att bestämma den rådande strukturen i julboken.

Vem var det som bidrog med artiklar och texter till julboken? Vilka var skribenterna? Redaktionskommittén bidrog med artiklar och texter till julboken, det var en av deras uppgifter. Stefan Snellman spekulerade i sin minnestext från 1986 att en av orsakerna till julbokens framgång vara lekmannabidragen. Lekmannabidragen förekom under 1947–1968 i så gott som alla årgångar, med undantag för 1947 då det endast var präster som bidrog med artiklar och texter till julboken. Lekmannabidragen kunde vara upp till sju stycken per årgång då de var som flest, d.v.s. åren 1957, 1960 och 1964. Annars var lekmannabidragen färre under de flesta åren i jämförelse med bidrag skrivna av präster eller andra kyrkligt anställda som t.ex. kantorer. Undantagsvis kunde nämnas åren 1956 och 1960 då lekmannabidragen var fler än de av präster skrivna bidragen.

Lekmannabidragen hade skrivits av både män och kvinnor. Kvinnor bidrog med färre texter och artiklar till julböckerna än männen. Under 1951 och 1953 fanns inga lekmannabidrag av kvinnor.

Den åländska julboken *Sanct Olof* fungerade som en årsbok för det åländska prostieret. En årsbok till vilken hade fogats olika slags texter och artiklar vilket bidrog till ett mångsidigt innehåll. Julboken blev ett forum där både det åländska prostiets anställda och dess medlemmar kunde komma till tals för att lyfta fram den åländska särprägel. Enligt Valdemar Nymans ord:

”VOX DEI – VOX POPULI – Guds röst – folkets röst. Det sambandet får inte suddas ut om Sanct Olof skall leva. Gud – Kyrkan – Församlingslivet skall alltid vara huvudinnehållet i vår tidskrift. Men integrerat i detta skall kulturliv, naturliv vara – hela människolivets lycksaliga mångfald utan etiketter och gränsdragningar av partier och för livets saliga irrationalitet livrädda.”³¹⁷

---

³¹⁷ Nyman 1986, 21.

Litteratur och källor

Otryckta källor

Ålands landskapsarkiv (ÅLA)

Protokoll fört vid kontraktsmöte i Lemlands prästgård den 12 mars 1948.

Hos författaren

E-post av Esbo stifts domkapitels kanslisekreterare Päivi Nurmela 15.02.2019.

E-post av Helsingfors stifts domkapitels notarie Aappo Laitinen, 28.05.2018.

E-post av Lapua stifts domkapitels kanslisekreterare Annukka Pihlaja, 25.02.2019.

E-post av Mikkeli stifts domkapitels kanslisekreterare Eeva Suomala, 26.02.2019.

E-post av Tammerfors stifts domkapitels notarie Hannu Laukkonen, 06.03.2019.

E-post av Domkyrkoprosteriet, kontraktsprost Mats Lindgård, 06.12.2018.

E-post av Helsingfors prosteri, kontraktsprost Daniel Björk, 06.12.2018.

E-post av Korsholms prosteri, kontraktsprost Berndt Berg, 06.12.2018.

E-post av Mellersta Nylands prosteri, kontraktsprost Martin Fagerudd, 06.12.2018.

E-post av Närpes prosteri, kontraktsprost Tom Ingvesgård, 04.03.2019.

E-post av Pedersöre prosteri, kontraktsprost Hans Häggblom, 08.12.2018.

E-post av Raseborgs prosteri, kontraktsprost Anders Lindström, 06.12.2018.

E-post av Åbolands prosteri, kontraktsprost Katarina Dahlqvist, 31.01.2019.

E-postkommentar av kyrkoherden i Lemland-Lumparlands församling Benny Andersson 03.04.2019.

Tryckta källor och anförd litteratur

Bexell, Oloph

2003   Sveriges kyrkohistoria. 7. Folkväckelsens och kyrkoförnyelsens tid.
Verbum Förlag AB. Trelleborg.

Bramstång, Mats

1973   1800-talets julpublikationer som litterärt forum. Studentlitteratur.
Lund.

Böckerman-Peitsalo, Anna Maria

2005   Objektivitet och liturgisk förankring – Strävanden att införa
nysaklighet inom kyrkomusik och gudstjänstliv i Borgå stift, åren
1923–1943. Åbo Akademis förlag. Åbo.

Dahlbacka, Ingvar

1987   Den evangeliska rörelsen i svenska Österbotten 1845–1910. Åbo
Akademis förlag. Åbo.

Drejjer, Mats

1967   Glimtar ur Ålands historia. Ålands tidnings-trycker AB:s förlag.
Mariehamn.

Grenholm, Carl-Henrik

2006   Att förstå religion. Metoder för teologisk forskning. Studentlitteratur.
Lund.

Heikkilä, Markku och Murtorinne, Eino

1980   Kotimaa 1905–1980.

Henriksson,

1989   Prästmän på Åland under 500 år. Högskolan på Åland. Mariehamn.

Johansson, Olav

1973   Sanct Henrikskretsen. Institutionen för praktisk teologi vid Åbo
Akademi. Åbo.

Juva, Mikko

1960   Valtio Kirkosta kansankirkoksi. Suomen kirkkohistoriallinen seura.
Helsinki.

Kilström, Bengt Ingemar

1990   Högkyrkligheten i Sverige och Finland under 1900-talet. Bokförlaget
ÅSAK. Sahlin & Dahlström Ab. Delsbo.

Lagerlöf Nilsson, Ulrika

2009   Julboken, biskopinnan och missionen. Om Julia Aurelius förhållande
till herrnhutismen. – Lindmark Daniel & Persson, Anders (red.), Från
Sara-Greta till Lilla Svarta Sara: Väckelsen i litteraturen och
väckelsens litteratur. Skellefteå: Artos.

2013   Samhörighetens band. Några reflektioner kring stiftsjulbokens
gemenskapsfrämjandefunktion. – Groop, Kim & Sarelin, Birgitta
(red.), Historiska perspektiv på kyrka och väckelse. Festskrift till
Ingvar Dahlbacka på 60-årsdagen. Helsingfors: Finska Kyrkohistoriska
samfundet. Serie: Finska Kyrkohistoriska samfundets handlingar; 224.

2014   Kyrkan som nationens grund. Stiftsjulbok, lutherskt arv och nationell
mobilisering. – Claesson, Urban & Neuhaus, Sinikka (red.), Minne och
möjlighet. Kyrka och historiebruk från nationsbygge till pluralism.
Stockholm: Makadam.

Murtorinne, Eino

- 2000A Finlands kyrkohistoria. III, Autonomins tidevarv 1809–1899. Artos. Malmö. Översättning till svenska av Bill Widén.

Murtorinne, Eino

- 2000B Finlands kyrkohistoria IV, Från förtrycksperioderna fram till våra dagar 1880–1990. Artos. Malmö. Översättning till svenska av Bill Widén.

Mustakallio, Hannu

- 1983 Säätypapista kansalaiseksi. Papiston poliittis-yhteiskunnallinen rooli demokratisoitumisen murrosvaiheessa 1905–1907. Suomen kirkkohistoriallinen seura. Helsinki. Loimaan kirjapaino – Loimaa.

Pleijel, Hilding

- 1958 På stugmötenas tid. Till 100-årsminnet av konventikelplakatets upphävande. A. Hofberg Klippan.

Pleijel, Hilding

- 1965 Husandakt, husaga, husförhör och andra folklivsstudier. Ab Tryckmans. Stockholm.

Ribbner, Torvald

- 1957 De svenska traktatsällskapen 1808–1856. Almqvist & Wiksells boktryckeri Ab. Uppsala.

Rosenqvist, Georg Olof

- 1946 Finlands kyrka i det senaste halvseklens brytningstider. Åbo tidnings och tryckeri Ab. Åbo.

Sanct Olof

- 1947–1969 Julbok för åländskt kyrkfolk. Mariehamn.

Svenskt kyrkoliv i Finland

1921–1923 Årsbok för de svenska församlingarna. K.F. Puromies Boktryckeri Ab.
Helsingfors.

Tudeer, Erik

1999 Det åländska folkets historia V:1 Från 1920–1990. Ekenäs: Ekenäs
tryckeri Ab.

Östman, Hanna

2017 Anders Pass. Präst och hembygdsman Åbo Akademis förlag. Åbo.

Internetmaterial

Burke, Beth (u.å.) A close look at close-reading

https://nieonline.com/tbtimes/downloads/CCSS_reading.pdf, tillgänglig 07.05.2019.